

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA BATILILAŞMA ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM: CANLANMA MI? GEÇMİŞİN TEKRARI MI?

Eser GEMİCİ* & Murat ERCAN**

Öz

Çalışmada, Türkiye'de batılılaşma hareketlerinin tarihsel süreci de göz önüne alınarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümünde Türkiye-AB ilişkilerinin eleştirel bir yaklaşımla incelenmesi düşünülmüştür. Diğer yandan çalışma, belirlenen tarihsel dönemler (1959-1980, 1980-1999, 1999-2005, 2006-2016) üzerinden ilişkileri incelerken aşağıdaki temel noktalara odaklanmaktadır. 1959-1980: İlişkilerin başlangıcı ve Ankara Anlaşması dönemi içerisinde, ilk temasların ve iş birliği anlaşmalarının nasıl şekillendiğini ve buradan hareketle bu süreçteki Türkiye-AB ilişkileri ele alınmaktadır. 1980-1999: Askeri müdahalenin ardından ilişkilerin durumu ve ekonomik iş birliği. Gümrük Birliği ve ekonomik reformlar sürecinde nasıl bir yol izlendiği değerlendirilmektedir. 1999-2005: Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi ve katılım müzakerelerinin başlaması. AB normlarına uyum sağlamada ortaya konulan uygulamalar ve reform süreçlerindeki adımlar eleştirel bir bakış açısıyla incelenmektedir. 2006-2016: Katılım müzakerelerinin ilerlemesi ve ilişkilerin siyasi dinamikleri. Demokratik reformlar ve kamu hizmetleri alanındaki değişikliklerin etkileri vurgulanmaktadır. Çalışma temelde batılılaşma çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılına doğru yaklaşırken, Türkiye-AB ilişkilerini derinlemesine incelemek, eleştirel bir analiz sunmak amacıyla ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile ortaya konulan uygulamalar, çalışmalar irdelenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak çalışmanın sonunda, belirtilen tarihsel dönemlerin birleşimi ile Türkiye-AB ilişkilerinin genel seyri değerlendirilmiş ve geleceğe yönelik bir perspektif ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Türkiye-AB İlişkileri, Eleştirel Yaklaşım.

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, esergemici@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8969-3151>

** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muratercan@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1315-9200>

A CRITICAL APPROACH TO TÜRKİYE-EU RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF WESTERNIZATION IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC: A REVIVAL? A REPETITION OF THE PAST?

Abstract

The study aimed to critically examine Türkiye-EU relations on the 100th anniversary of the Republic of Türkiye, taking into account the historical process of westernization movements in Türkiye. In this sense, the study focused on the following main points while analyzing the relations through the historical periods (1959-1980, 1980-1999, 1999-2005, 2006-2016): 1959-1980: The beginning of the relations and how the first contacts and cooperation agreements were shaped within the Ankara Agreement period, and from this point of view, Türkiye-EU relations during this period was discussed. 1980-1999: The state of relations and economic cooperation after the military intervention. The Customs Union and the economic reforms in the process are evaluated. 1999-2005: Türkiye's acceptance as a candidate country and the start of accession negotiations. The practices and steps taken in the reform processes in harmonization with EU norms were examined from a critical perspective. 2006-2016: Progress of accession negotiations and the political dynamics of relations. The effects of democratic reforms and changes in public services were emphasized. The study basically aimed to provide a critical analysis of Türkiye-EU relations within the framework of westernization as the Republic of Türkiye approaches its 100th anniversary. For this purpose, document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used to analyze the practices and studies. As a result, at the end of the study, the general course of Türkiye-EU relations was evaluated with the combination of the historical periods mentioned and a perspective for the future was tried to be put forward.

Keywords: *Public Administration, Türkiye-EU Relations, Critical Approach.*

Giriş

Kuruluşundan itibaren Türkiye çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak hedefi ile uluslararası konjonktürdeki gelişmeleri yakından takip edip BM, OECD, NATO ve Avrupa Konseyi gibi Batı menşeli uluslararası örgütlerin ya etkin üyesi olmuş ya da bu örgütlere üye olmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşundan kısa bir süre 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa başvuruda bulunmuştur. Türkiye'nin başvurusu Topluluk üyesi devletler tarafından uzun bir süre tartışılmış ve bu uzun tartışma neticesinde üye devletler dönemin uluslararası konjonktürünü de göz önünde bulundurarak Türkiye ile ortaklık ilişkisi kurulmasına karar vermişlerdir. Bu karar neticesinde Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında 1963 yılında Ankara Antlaşması akdedilmiştir. Ankara Antlaşması'nın 1964 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte taraflar arasındaki ilişki de resmi olarak başlamıştır. Fakat Türkiye-AB arasındaki ilişkiler kuruluşundan bu yana inişli çıkışlı bir süreç içerisinde geçmiştir.

Türkiye'nin AB serüveninin başlaması üzerinden uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen Türkiye üyelik hedefine ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin iç ve dış siyasetindeki gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı ikircikli politikalarıdır. Bu ikircikli politikaların nedeni ise Türkiye'nin tarihi ve kültürel değerlerinin yan sıra Türkiye'deki darbe girişimleri, ekonomik ve savunma sanayi alanındaki girişimler, Türkiye'nin dış politika açılımı ve buna bağlı olarak Ortadoğu ve Doğu Akdeniz politikalarıdır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye-AB ilişkileri bazen duraklamış, bazen de gerilip kopma noktasına gelmiştir. Bu noktada AB Türkiye'yi üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmedeği önyargısı ile suçlamıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinde her zaman soğuk rüzgâr esmemiştir. İlişkilerde zaman zaman ılık rüzgarlarda esmiştir. Örneğin 1996 yılında taraflar arasında Gümrük Birliği hayata geçirilmiş, Avrupa Birliği 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi aday ülke ilan ederek Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağını ifade etmiştir. Akabinde ise Avrupa Birliği 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatmıştır. Dolayısıyla 1999-2006 yılları arası Türkiye-AB arasındaki ilişkilerinde bahar rüzgarları esmiştir. Fakat ilişkilerdeki bahar havası devam etmemiş Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Ankara Anlaşması'na eklenen ek protokol yükümlülüklerini yerine getirmedeği gerekçesi ile 8, GKRY, Türkiye'nin hava ve deniz limanlarını açmaması gerekçesi ile 6 müzakere faslını bloke etmeleri nedeniyle ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Gerilen ilişkiler, 2010 sonrası bilhassa Avrupa Birliği'nin Gezi Parkı olayları ve 15 Temmuz darbe girişiminde Türkiye'nin karşısında yer alıp Türkiye'yi sert sözlerle eleştirmesi neticesinde kopma noktasına gelmiştir. Taraflar arasındaki ilişkiler donuk ve kopuk bir şekilde 2021 yılına kadar devam etmiştir. 2021 yılı itibariyle de taraflar bağımlılık kuramı çerçevesinde hareket etmişler ve ilişkileri tekrar canlandırma yollarını aramaya başlamışlardır.

Almanya'nın eski Şansölye Yardımcısı Joska Fischer'in de ifade ettiği gibi AB'nin Türkiye ile ilişkileri, Yunanistan'ın (Fransa ve ABD'nin de desteğiyle) her fırsatta Türkiye'yi Ege ve Akdeniz bölgesinde provoke etmesinden dolayı karmaşık bir süreç girmesine neden olmuştur. Ayrıca Yunanistan'ın Birlik üyesi olması, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı ortak dış politika uygulamalarında sorunları beraberinde getirmiş, Türkiye ile bütün diyalog mekanizmaları kapanmış ve Ankara'nın AB'nin ortak dış politikasından uzaklaşmasına neden olmuştur. Özellikle taraflar arasındaki bütün diyalog mekanizmalarının kapatılması ilişkilerin uzun bir süre gergin kalmasına neden olmuştur. İlişkilerin gergin olduğu dönemlerde AB, göç, terör, Rusya-Ukrayna krizi ve bu krize bağlı oluşan enerji sorunu gibi önemli küresel sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin AB'den uzaklaşması Birliğin karşılaştığı küresel sorunları daha da derinleştirmektedir. Her ne kadar AB küresel sorunların çözümüne yönelik farklı alternatifleri ortaya koymuşsa da yetersiz kalmıştır. Bu doğrultuda AB, Birliğe katılım sürecinde

olup da bütün diyalog mekanizmalarını kapattığı Türkiye'ye yönelmiştir. Özellikle son dönemlerde AB'nin karmaşık ilişkiye son verip ilişkileri başka bir rotaya sokmaya çalıştığı görülmektedir. Bu doğrultuda atılan en önemli adım Avrupa Siyasi Topluluğu projesinin gündeme getirilmesi ve AST'ye Türkiye'nin de davet edilmesidir.

Çalışmada öncelikle Türkiye-AB ilişkilerinin geçmiş ve yakın dönemi ortaya konarak ilişkilerin eleştirel analizi yapılacaktır. Bu noktada tarafların ilişkilerindeki sorunlar, sorunların çözümüne yönelik yakın dönemde izlenecek konular, ilişkilerin düzelmesine ilişkin nelerin yapılması gerektiği, uluslararası konjonktürdeki gelişmelerin ilişkilere etkileri, beklentiler ve olasılıklar ortaya konacaktır. Ayrıca çalışmada taraflar arasında canlanan ilişkilerin gerçek bir canlanma mı yoksa geçmişin tekrarı mı olacak? sorusunun cevabı tartışılacaktır.

1. BATILILAŞMANIN TARİHSEL SÜRECİ VE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN SEYRİ

Tanzimat döneminden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşmanın tarihi, toplumun çeşitli yönleri üzerinde önemli etkileri olan karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Her ne kadar Tanzimat dönemi ile başlatılan tarihsel süreç için Mardin (1991), Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı uygarlığı adını verebileceğimiz kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmediğini dile getirmektedir (Mardin, 1991). 19'uncu yüzyılın ortalarında başlayan Tanzimat reformları, imparatorluğun modernleşme yaklaşımında ve Batılı fikir ve uygulamaların benimsenmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu reformlar, Batılılaşmayı izlenecek resmi program olarak benimseyerek imparatorluğun gerilemesini ele almayı ve onu daha fazla dağılmaktan kurtarmayı amaçlamıştır (Akgül, 2021). Bu anlamda batılı uygulamaların ve kurumların benimsenmesi, imparatorluğun sanayileşmiş ve modern dünyayı yakalaması için gerekli görülmüştür (Muratović & Gimpl, 2020). Yasama faaliyeti olarak nitelendirilen Tanzimat hareketleri ile ortaya çıkan batılılaşma uygulamalarına yönelik büyük bir muhalif grubun da oluştuğu, ancak hiç kimsenin burnunun kanatılmadan, özgürlüğünün kısıtlanmadan, eski bir imparatorluğun çağdaşlaşma yoluna çıkıldığı aktarılmaktadır (Ortaylı, 2007).

Batılılaşmanın etkisinin görüldüğü en önemli alanlardan biri siyaset alanıydı. Tanzimat reformları, Batı modellerinden esinlenerek daha merkezi ve modern bir devlet yapısı kurmaya çalışmıştır. Bu, yeni kurumların getirilmesini ve mevcut kurumların Batılı ilkelerle uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlenmesini içeriyordu (Akgül, 2021). Örneğin, Müslümanlar ve Hristiyanlar için hak eşitliği tesis edilmiş ve sivil mahkemeler kurulmuştur. Bu değişiklikler, yasal ve idari sistemleri modernleştirmeyi ve Batılı kavramlarla uyumlu hale getirmeyi amaçlamıştır (Facchini, 2011).

Ayrıca, Batılılaşma sürecinin Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal boyutları üzerinde de etkileri olmuştur. Halil İnalçık ve Roderic 856

Davison gibi akademisyenler, Tanzimat döneminin ekonomik ve sosyal yönlerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek, imparatorluğun bu dönemde karşılaştığı değişikliklere ve zorluklara ışık tutmuşlardır (Akgül, 2021). Batılı kavram ve uygulamaların getirilmesi, Batılı güçlerin ilerlemelerini yakalamak amacıyla ekonomiyi ve toplumu modernleştirmeyi amaçlamıştır (Facchini, 2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda filizlenen Batılılaşma hareketlerinin yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınlarını da etkilemiş olduğu, imparatorluğun devamını düşünenlerin Muhafazakâr, yeni bir devletin kurulmasını isteyenlerin ise İnkılapçı olarak nitelendirildiği aktarılmaktadır. İnkılapçıların, demokrasiyi bir medeniyet şekli olarak gördükleri ifade edilmektedir. Türk toplumsal yapısında ayrışmalar yaratan Batılılaşma sürecinin, Türk dış politikasında da belirsizlikleri beraberinde getirdiği dile getirilmektedir. Bunun sebebi olarak Türk devlet adamlarının Batılılaşma sürecini tanımlayamamış olmaları gösterilmektedir. Çünkü Batı denince 17-18. yy'da yeni modernleşen Batı Medeniyeti mi yoksa modernleşmemiş Batı Medeniyeti mi anlaşıldığı kavranamamıştır. Batılılaşma Osmanlı toplumsal yapısından günümüz Türkiye'sine kadar devam eden dinamik bir süreç olarak gösterilmektedir (Çınar, 2010).

Sonuç olarak, Tanzimat döneminden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşmanın tarihi, toplumun çeşitli yönleri üzerinde önemli etkileri olan karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Tanzimat reformları, imparatorluğun modernleşme yaklaşımında ve Batılı fikir ve uygulamaların benimsenmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreç imparatorlukla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ndeki siyaset, kültür, ekonomi ve sosyal yapıları etkilemiştir. Türkiye-AB ilişkileri de Tanzimat döneminden günümüze kadar önemli değişimler geçirmiştir. Bu ilişkileri analiz etmek için çeşitli teorik perspektifler kullanılmıştır. Örneğin inşacı yaklaşımlar, normların, kimliklerin, söylemlerin, fikirlerin ve değerlerin ilişkiyi şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar, inşacılığın farklı varyantlarının farklı dönemlerde AB-Türkiye ilişkilerinin incelenmesine uygulandığını vurgulamaktadır (Aydın-Düzgüt vd., 2021). Bu çalışmada da eleştirel bir bakış açısı içerisinde Türkiye-AB ilişkilerinin süreç içerisindeki değişim düzeyleri ele alınmakta ve Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan gel gitler irdelenmektedir.

2. 1959-1980 YILLARI ARASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Bugün yüzyılın projesi olarak adlandırılan Avrupa Birliği'nin kuruluş felsefesine bakıldığında, Avrupa Birliği'nin Hristiyan değerler üzerine kurulmuş bir Hristiyan kulübü olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü Avrupa Birliği'nin fikir babaları olarak bilinen İtalyan şair Dante, Pierre Dubois, William Penn, Abbe de Saint Pierre, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve Victor Hugo, gibi pek çok düşünür eserlerinde Avrupa'da Hristiyan kardeşliği üzerine kimlik ve bu kimlik çerçevesinde Avrupa'da bir birleşik devlet oluşturma fikirlerini savunmuşlardır. Bu düşünceler II. Dünya Savaşı

sonuna kadar devam etmiş ve savaş sonrasında siyasetçiler Avrupa’da savaşı sonlandırmak için ortak değerler üzerinde birleşen devletlerle birlik oluşturulmasını gündeme getirmişlerdir. Bu doğrultuda Avrupalı ülkeler 1951 yılında AKÇT, 1957 AET ve 1993 yılında Avrupa Birliği’ni oluşturmuşlardır. Avrupa Birliği, Türkiye ile ilişkilerini 1959’dan günümüze kadar yukarıda da ifade edildiği gibi iniş çıkışlara sahip politikalar ile sürdürmüştür. İlişkilerin iyi olduğu dönemlerde AB, Türklerin bölgesinde güçlenmemesi için Türkiye ile akdettiği metinlerde ucu açık hükümlere yer vererek ilişkilerin ileri seviyeye gitmeden tıkanmasını sağlamıştır. Çünkü Türklerin tarihini göz önünde bulunduran AB’ye göre Türkiye her zaman kendileri için hem bölgede ve hem de birlik içerisinde bir güç olma potansiyeline sahip bir ülke olarak görülmüştür. AB’nin politikaları Türkiye’nin hem aday bir ülke olma konumunu koruması hem de AB’ye bağımlı bir ülke olması gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda AET, 1963 yılından 1995 yılına kadar Ankara’ya ödün vermeden Türkiye’yi sömürgeleştirme veya daha kendine bağımlı hale getirebilmek için bir süreç olarak düşünülebilir.

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu’na Adnan Menderes’in son döneminde ortaklık başvurusunu yapmış, antlaşmayı ise Kurtuluş Savaşı’nda mücadele veren Garp Cephesi Komutanı olan ve Lozan’da ulusal egemenlik için büyük mücadele veren İsmet İnönü imzalamıştır. Anlaşmanın imzalanıp yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye’nin ortaya koyduğu gerekçenin “*Türkiye Batı Dünyasına mensuptur ve koşullar ne olursa olsun Türkiye AET’na girmesi gerektiği*” şeklinde olduğu görülmektedir (Doğan, 1974). Bu düşünceler ile Türkiye AET arasında akdedilen Ankara Antlaşması yürürlüğe girmiş oldu. Ankara Antlaşması, Türkiye’yi hem ne anlama geldiği bilinmeyen AET’na ortak üye ediyor hem de Türkiye’nin Topluluğa üye olamayacağını ortaya koyuyordu. Başka bir ifade ile Ankara Antlaşması daha başından itibaren Türkiye’nin Topluluğa ve AB’ye üye olamayacağını ve bu sürecin çok uzun olacağını göstermiştir. Çünkü yolun başındayken Avrupalı ülkeler, Türkiye’nin Müslüman kimliğini ve bu kimliğe dayalı olarak Türkiye’nin Ortadoğu’ya yakınlaşacağını tartışıyorlardı. Hatta dönemin İtalyan ve Fransız Cumhurbaşkanı kendi ihraç ürünleri yerine Müslüman bir ülke olan Türkiye’nin ürünlerinin dolaşacağından çekiniyorlardı. Fakat bu çekinceli tartışmalara rağmen Avrupalı ülkeler Türkiye ile ilgili bir ara formül bulmaya çalıştılar. Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle tarafından “*Türkiye ne tamamen dışarı itilmeli ne de içeri alınmalı*” şeklinde bir formül geliştirmiştir. (Yalçınsoy ve Aşırın, 2000). Ara formüldeki amaç Türkiye’yi AET’ye üye yapmadan Topluluğa bağımlı hale getirmek olmuştur. AET veya AB’nin ilişkilerin ilk başlarında ortaya koyduğu ara formül, senaryo, daha sonrası Türkiye stratejisi bugüne kadar istenildiği şekilde işlediği dikkatlerden kaçmamaktadır.

1964 yılında Ankara Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle Türkiye Batılaşma sürecinde önemli adımlardan birini atarken AET’de Türkiye’nin Batı blokuna yaklaşmasını sağlamış oldu. 1960’larda AET’nin Türkiye ile

ortaklık ilişkisi kurarak Ankara'yı Batı ekseninde tutmak istemesinin temel nedenin Avrupa'yı tehdit eden komünizim faktörü olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrasında komünizmin Ortadoğu, Balkanlar ve Avrupa'ya yayılmaya başlaması ile Batılı özellikle Avrupalı ülkeleri tedirgin etmiştir. Fakat o dönemlerde de Batılı ülkeler Türkiye'ye karşı yalnızlaştırma politikası izleyerek Türkiye'yi Sovyet Rusya'nın tehditleri karşısında desteklememişlerdir. Batılı-Avrupalı ülkelerin Türkiye karşıtı bu politikaları 1947 yılına kadar, başka bir ifade ile komünizmin Avrupa'yı etkisi altına almaya başlamasına kadar devam etmiştir. Özellikle komünizmin Balkanlar ve Avrupa'ya genişlemesi başta ABD olmak üzere Avrupalı ülkeleri tedirgin etmiştir. Bu tedirginlik Batılı ülkelerin Türkiye politikasının değişmesine neden olmuş ve Batılı ülkeler kendi saflarını güçlendirmek için Türkiye'yi 1947 Truman Doktrini ve 1948 Marshall Planı kapsamına almışlardır. Akabinde de Türkiye'yi NATO üyesi yapmışlardır. 1964 yılında ise Türkiye'nin AET'ye yapmış olduğu başvurusunu kabul ederek Türkiye ile ortaklık ilişkisi kurmuşlardır. Soğuk Savaşın ilk yıllarında Batılı ülkeler Türkiye'nin Batı menşeli örgütlere üyeliğini onaylayarak bir taraftan kendi güvenliğini diğer taraftan da Türk halkının güvenlik, ekonomik ve toplumsal alanda gelişimini sağladılar. 1950'li yılların başlarında Menderes hükümeti ile iyi ilişkiler içerisinde olan Batılı ülkeler Türkiye'yi destekleyerek Türkiye'nin Balkan ve Bağdat Paktları ile bu bölgelerde aktif bir dış politika izlemesini sağladılar. Fakat Türkiye'nin izlediği aktif dış politika Batılı ülkelerin çıkarları ile çatmaması gerekmektedir.

1950-1960 yılları arasında Menderes hükümeti hem Ortadoğu'da söz sahibi olmaya başlamış hem de tam bağımsız ve sanayileşmiş Türkiye'nin planlarını uygulamaya çalışmaktaydı. Fakat Menderes'in bu politikaları ABD ve Avrupalı ülkelerin Türkiye politikaları ile örtüşmemektedir. Çünkü bu ülkelerin Türkiye'ye biçtiği rol çok farklıydı. Onlar için Türkiye tahıl ambarı olmalı, küçük sanayi hamleleri haricinde başka politika takip edilmemeli ve Batı'nın sınırlarını bekleyen sınır karakolu olmalıydı. 1950-1960 dönemleri arasında Türkiye'nin üretim yapacak fabrikalar açması, yollar ve limanlar yapması ve bu gelişmelerin Türkiye'ye ekonomik ve diplomatik bağımsızlığı kazandıracak olması Batılı ülkeleri ciddi rahatsız etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde hukuki olarak hak talep edip adanın tamamının gerçek sahibi Osmanlı'nın mirasçısı Türkler olduğunu dile getirmesi başta Yunanistan ve Avrupalı devletleri rahatsız etmiştir. Bu doğrultuda ABD ve Avrupalı ülkeler Türkiye'ye yaptıkları yatırımları ve ekonomik desteği keserek cezalandırmak istemişlerdir. Bunun üzerine Menderes bir yandan Batı ile ilişkileri devam ettiren diğer taraftan da Sovyet Rusya ve Tarafsız blok ile ilişkilerini geliştirerek ülkeyi içerisinde bulunduğu ekonomik bunalımdan çıkartmaya çalışmıştır. Menderes hükümetinin bu politikaları başta ABD ve Avrupalı ülkeler olmak üzere ülkeyi belirli sınırlar içerisine hapsedmek isteyen odakları rahatsız etmiştir. Bu odaklar Menderes hükümetinin devrilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda ülkedeki hukuk dışı eylemleri destekleyerek 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirdikleri darbe ile Menderes

hükümetini devirmekle kalmamış (Seydi, 2011) aynı zamanda da Menderes'in idam edilmesini sağlamışlardır. 27 Mayıs sonrasında AET üyesi ülkeler Türkiye ile oluşturulması ön görülen ortaklık ilişkisi taslağını dondurmak istemişlerdir. Yeni hükümeti kuran İsmet İnönü Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık ilişkisi kuracak olan Ankara Antlaşması'na hız vermiş ve İnönü 12 Eylül 1963 tarihinde antlaşmayı imzalamıştır. Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra basın açıklaması yapan İsmet İnönü "*Artık Avrupalıyız!*" (Birand, 2001) ifadesinde bulunmuştur. Bir heyecanla Ankara Antlaşması 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiş oldu.

Taraflar arasında akdedilen Ankara Antlaşması, Türkiye-AET ilişkileri tam üyeliğe ulaşınca kadar hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç dönemli bir süreci öngörmüştür. Ankara Antlaşma bu süreçler içerisinde kademeli olarak Türk vatandaşlarının Topluluk sınırları içerisinde serbest dolaşımının sağlanmasını, taraflar arasında 1995 yılına kadar Gümrük Birliği'nin hayata geçirilmesini ve nihayetinde antlaşmanın 28. maddesi uyarınca Türkiye'nin Topluluğa tam üye olmasını öngörmüştür. Ayrıca Ankara Antlaşması taraflar arasında oluşturulan ortaklık rejiminin sağlıklı uygulanması ve gelişimi için birtakım organların kurulmasını öngörmüştür. Bu çerçevede taraflar 1964 yılından itibaren Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu ve Gümrük Birliği Komitesi'ni kurdular.

Aslında Türkiye Ankara Antlaşması'nın öngördüğü dönemlerde üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmişti. Oysa AET, Türkiye'yi Topluluğa almama kararını daha yolun başında vermişti. Çünkü aynı değeri, kültürü ve tarihi paylaşan Avrupalı ülkeler kendi aralarındaki sorunları çözmek için bir araya gelmişlerdi ve Türkiye Topluluğun kuruluş amaçlarına uygun değildi. Dolayısıyla kendileriyle eşit koşullara sahip olacak Türkiye'nin Toplulukta yeri olamazdı. Fakat Türkiye'den pek çok siyasetçi Topluluk kurumlarının toplantılara katılmışlardır. Türk temsilciler o denli Avrupalı oluyoruz diye heyecanlı idiler ki katıldıkları toplantılarda ne anlama geldiğini anlamadan belgelerin altına imza atmışlardır. Türk tarafının bu hareketleri Topluluğun temsilcilerini de şaşırtmıştır. Örneğin Ankara Antlaşması'na göre hazırlık döneminin süresi beş yıl olarak belirlenmiştir. Bu süre içerisinde taraflar birbirlerini tanıyacak ve Türkiye'nin ekonomisini Avrupa rekabetine hazırlanacaktı. Ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğu Türkiye'ye herhangi bir yükümlülük yüklememiş bilakis kendisi bir takım sorumluluk altına girmiştir. Üstelik Türkiye kendisine verilen sürenin yetmemesi durumunda bu süreyi uzatabilecekti. Fakat Türkiye henüz AET'yi tam olarak tanımadan Avrupa Topluluğu'ndan hazırlık döneminin sonlandırıp geçiş döneminin başlatılmasını talep etmiştir. Çünkü AET hazırlık döneminde Türkiye'nin tütün, fındık kuru incir ve üzüm ihracatında koşullu gümrük indirimi uygulamış ve 175 milyon dolarlık fonu Türkiye'ye ayırması Türk siyasi karar vericilerin hoşuna gitmiştir. AET'nin Türkiye'ye sunduğu bu basit ödünler dönemin Türk karar vericileri tarafından Türkiye'nin hızlı ve basit bir

şekilde Topluluğa üye olacağı olarak algılanmıştır. Bu doğrultuda Türk karar vericiler geçiş döneminin başlatılmasını istemişlerdir.

Türkiye'nin isteği doğrultusunda 23 Kasım 1970 tarihinde taraflar arasında Katma Protokol imzalanarak 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle AET gerçek amacını ortaya koymaya başlamış ve AET pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve petrol ürünleri haricinde diğer sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini ve kısıtlamaları kaldırmıştır. Buna karşılık ise AET, Türkiye'ye ihraç ettiği sanayi ürünlerindeki vergileri kademeli olarak kaldırıyordu. Böylelikle AET, Türkiye ile Gümrük Birliği'ni hayata geçirmiş olacaktı. Bunun için hassas sanayi ürünlerinde 22 yıl diğer ürünler için 12 yıl süre belirlemiştir. Başka bir ifade ile AET, 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile en geç 22 yıl içerisinde Türkiye ile Gümrük Birliği'ni hayata geçirmeyi planlamıştır. Bu doğrultuda AET Katma Protokol ile Türkiye ve Türk halkına vaatlerde bulunmuştur. Örneğin 1986 yılı başı itibariyle Türk işgücünün Avrupa sınırlarında serbest dolaşımı sağlanacak, Türk tekstil ürünlerine uygulanan kota kaldırılarak, anti-damping uygulamaları yapılmayacaktı. Ayrıca AET, mali protokol çerçevesinde Türkiye'ye 10 yıl içerisinde 3,5 milyar dolar yardımda bulunma vaadinde bulunmuştur. AET'nin bu vaatleri Türk heyetini heyecanlandırmış ve protokolün altına imza atmışlardır.

AET, Türkiye'ye kullanılması mümkün olmayan haklar tanımıştır. Çünkü her şeyden Türkiye'nin ekonomik alt yapısı ve düzeyi AET'nin Türkiye'ye tanıdığı hakları kullanması için uygun değildi. Başka bir ifade ile Türkiye, AET ile eşit koşullarda rekabet edebilecek bir sanayi yapısına sahip değildi. Bunun için öncelikle Türkiye kendi sanayisini modernleşirmesi gerekmektedir. Bunun içinde Türkiye'nin uzun bir zamana ihtiyacı vardı. İkincisi Türkiye Kıbrıs konusunda Avrupa Topluluğu üyesi ülkeleri ile ayrılmıştı. Türkiye adadaki Rumların Türklere yaptıkları katliamları ve soykırım faaliyetleri durdurup Kıbrıs Adası'na barış ve istikrar getirmek için 1974 yılında barış operasyonu yapmıştı. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Operasyonu'na ABD ve Avrupa Topluluğu ülkeler sert tepki göstermişlerdir. Üstelik Türkiye'ye ekonomik ambargo uygulamışlardır. Ayrıca Türkiye'nin yaptığı Barış Operasyonu döneminde Arap-İsrail Savaşları başlamıştı ve bu savaş neticesinde dünyada petrol krizi patlaklık vermişti. 1974 yılında petrol fiyatları dört katı artması Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Türk ekonomisinin bir taraftan ABD ve Avrupalı ülkelerin Türkiye'yi sindirmek için yaptıkları ekonomik ambargoyu diğer taraftan da aynı yılda patlaklık veren petrol krizini kaldırması mümkün olmamıştır. Ayrıca 1960'lı yılların sonlarından 1980 darbesine kadar geçen sürede Türkiye derin sosyo-ekonomik ve siyasi krizlerle karşı karşıya kalmış ve bunun sonucu olarak ülkede istikrar kaybolmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de sağ-sol çatışmalarından kaynaklanan ideolojik terörizm patlak vermiştir. 1980 sonrasında günümüze kadar geçen sürede ise Türkiye tüm gücünü PKK'dan kaynaklanan etnik terörizmle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bütün bu olumsuzlara 27 Mayıs 1960

askeri darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası bağlantılı 12 Eylül 1980 darbesinin vuku bulması Türkiye’de siyasi ve ekonomik krizi derinleştirmiştir. Bu krizler Türkiye-AT arasındaki siyasi ilişkileri etkileyerek ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

3. 1980-1999 YILLARI ARASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

12 Eylül askeri darbese Avrupa Topluluğunun tepkisi Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin artan öneminden dolayı sert olmamıştır. Türkiye’nin jeopolitik önemi belirleyici olduğundan dolayı Avrupa Topluluğu, darbeyi Türkiye’de tekrar istikrarın kazanması açısından önemli olduğunu değerlendirerek hoşgörü ile karşılamıştır (Erdem, 2015). Akabinde de Topluluğun askeri darbeyi destekleyen bir tutum takınmasının yanlış olacağı gerekçesi ile Türkiye ile ilişkilerinin siyasi alanı askıya almış ve ilişkilerin Gümrük Birliği’nin hayata geçirilmesi hususunda davam ettirilmesini öngörmüştür. Bu arada Almanya, Lüksemburg ve Fransa gibi Topluluk üyesi ülkeler Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlaması kişilerin serbest dolaşımına ilişkin hukuki prosedürü fiilen sona erdirmiştir. Böylelikle Türkiye, Avrupa Topluluğu’nun Katma Protokol ile tanıdığı bu haklardan 12 Eylül askeri darbesi sonrası faydalanmamıştır. Fakat Türkiye üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeye devam etmiştir.

Turgut Özal’ın 6 Kasım 1983 yılında yapılan seçimleri kazanıp Başbakan olması ve tekrar liberal politikalar geçmesi ile birlikte gerilen Türkiye-AT ilişkisi değişmeye başlamıştır. Özal ilk iş olarak uzun bir süredir toplanamayan Ortaklık Konseyi’ni toplayıp 1986 yılında Türk işgücünün serbest dolaşımını önündeki engelleri kaldırmak istemiştir. Bu doğrultuda Özal’ın çabaları ile 16 Eylül 1986 tarihinde Ortaklık Konseyi işçilerin serbest dolaşımını görüşmek üzere toplanmıştır. Fakat AT 24 Kasım 1986 tarihinde taraflar arasında serbest dolaşımın başlamasının hukuksal gerekçelerinin oluşmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Ayrıca AT, Ortaklık Konseyi serbest dolaşımını kabul etmiş olsa dahi serbest dolaşımın sadece Topluluk sınırları içerisinde beş yıl çalışan Türk vatandaşlarını kapsayacağını belirtmiştir (Çakmak, 2009). Fakat Özal AT’nin bu olumsuz kararına rağmen Topluluğa üyelik yolundaki ilişkileri hızlandırmak istemiştir. Bu doğrultuda Türkiye 1984-1994 yılları arasında uyguladığı ekonomik politikalar ile kapılarını Topluluğa açtı. Burada Türkiye’nin hızlı bir şekilde kapılarını Avrupa Topluluğu’na açması akıllara Türkiye mi Topluluğa üye olacak AT mi sorunu getirmiştir. Türkiye, Katma Protokol çerçevesinde 1984-1994 yılları arasında 12 ve 22 yıllık listelerdeki gümrük vaatlerini yerine getirmiş ve 1995 yılında imzaladığı Gümrük Birliği ile de Türkiye, AT mallarının Türkiye’de diğer ülke malları karşısında imtiyaz üstünlüğü sahibi olmasının yolunu açmıştır.

Dönemin Başbakanı Turgut Özal Katma Protokol yükümlülüklerini yerine getirmiş olmanın gururu ile 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Fakat AT, Özal’ın bu başvurusunu sadece reddetmemiş aynı zamanda Türkiye’nin üyeliğini gündeminden çıkartmıştır.

Topluluğun bu olumsuz davranışı karşısında Türkiye net bir tavır ortaya koyamamıştır. Türkiye'nin başvurusundan kısa bir süre sonra AT Türkiye'yi sözde Ermeni soykırımını tanımaması, Yunanistan ile olan mevcut sorunlarının çözümünde isteksiz davranması, Kıbrıs'ta asker bulundurarak işgalci durumda olması ve insan haklarına saygı göstermemesi gibi nedenlerden dolayı eleştirmiştir (Aydoğan, 2002). Ayrıca onlara göre bu sorunlar üyelik yolunda aşılmayan engellerdi. Asıl kararını AT 20 Aralık 1989 tarihinde vermiş ve Türkiye'nin başvurusu AT'ye tam üyelik için hazır olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Ayrıca aynı tarihli raporda AT kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan yeni bir üyeyi daha kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Topluluk Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu reddederken, ilişkilerin, Gümrük Birliği çerçevesinde devam ettirilmesi, mali ve sanayi, bilimsel ve teknolojik, siyasi ve kültürel diyalog ve bağların geliştirilmesi hususunda devam ettirilmesini belirtmiştir (Ercan, 2018). Bu kararla AT kibarca biz sizle tam üye olarak değil de Gümrük Birliği alanında iş birliği istiyoruz demiştir.

Avrupa Birliği değil de Gümrük Birliği üyesi olacağız düşüncesiyle Türkiye hareket emiş Gümrük Birliği alanında ilişkilere hız vermiştir. Türkiye'nin üyelik başvurusunu gündemden çıkartarak reddeden AB bir yandan 1994 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'i Birliğe üye olarak kabul etmiş diğer taraftan da Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini aday ülke olarak kabul etmiştir. Avrupa Birliği Türkiye'nin hiçbir zaman üye olamayacağını ortaya koymuş olmasına rağmen Türkiye sanki hiçbir şey olmamış gibi üyelik umudu ile AB'ye tavizler vermeye devam etmiştir. Nihayetinde ise Türkiye 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Gümrük Birliği üyesi olmuştur. Aynı zamanda da Türkiye GB ile hem ekonomik, siyasi ve hukuksal haklarını üyesi olmadığı bir örgüte devretmeyi kabul etmiş oldu hem de egemenlik alanlarında bir dış güce bağımlı olmayı kabul etmiş oldu. Fakat 1996 yılında hayata geçirilen GB'nin Osmanlı topraklarını Avrupa'ya tek bir pazar olarak açan 16 Ağustos 1838 tarihinde imzalanan Balta Limanı anlaşmasından farkı yoktu. Çünkü Türkiye Gümrük Birliği üyesi olmakla birlikte; Üyesi olmadığı AB organlarının kararlarına uymayı önceden kabul etmiş oldu. Fakat Türkiye'nin AB organlarının toplantılarında karar alınma aşamasında oy kullanma, aldığı kararları reddetme veya kabul etmeme gibi hakkı bulunmamaktadır. Türkiye dış ilişki kurma yetkisini Birliğe devrederek Birliğin üçüncü ülkeler ile yaptığı ve yapacağı anlaşmaları üye olmadan önce kabullenmiştir. GB üyeliği ile birlikte Türkiye, Birliğin bilgisi olmadan ve onayını almadan başka bir ülke veya ülkelerle ticaret anlaşması yapmamayı kabul etmiştir. Yapması durumunda ise Türkiye, AB'ye bu anlaşmayı engelleme yetkisi vermiştir. Ayrıca Türkiye, Avrupa Birliği'nin aldığı ve alacağı bütün kararlara paralel olarak kendisi de ilgili konu ile ilgili yasal düzenlemeyi yapmayı önceden kabul etmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye hiçbir Türk hâkim ve yargıcın olmadığı Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın aldığı bütün hukuki kararlarına uymayı önceden kabul etmiştir. Son olarak Türkiye Gümrük Birliği üyesi olmakla birlikte kendi ulusal pazarını dönemin şartları göz önüne

alındığında rekabet etmesi mümkün olmayan Avrupa mallarına açmış, vergileri sıfırlamış ve tüm fonları kaldırmıştır (Aydoğan, 2002).

Ankara'nın imzaladığı Gümrük Birliği protokolü Türkiye açısından oldukça ağırdı. Hatta Avrupa Birliği üyesi ülkeler öyle şaşırmişti ki şaşkınlıklarını şu sözlerle dile getirmişlerdir. “Türkiye’yi çok ucuza satın alıyoruz”. Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Eric Routeau; “Türkiye büyük ödünler verdiği ağır bir anlaşmaya imza attı. Bu anlaşma tekrar düzenlenemez ise Türk ekonomisi açısından bir felaket olur. Avrupa Pazar istiyordu, istediğinin fazlasını aldı” (Karlık, 1997). En acısı ise Alman Dışişleri Bakanı’ Klaus Kimkel’in Fransız Dışişleri bakanına sarf ettiği, “sizin Cezayir’iniz ne ise Türkiye’de bizim Cezayir’imizdir.” Özfatura, 2002) sözleri olmuştur. Avrupalı diplomatlar, imzalanan Gümrük Birliği Protokolü’nün Türkiye için yıkıcı, Avrupa Birliği’nin çıkarına olduğunu ifade ederlerken adeta Türkiye ile dalga geçmişlerdir. Türkiye ise protokole imza atan siyasetler Gümrük Birliği üyeliğinin sarhoşluğunda GB üyeliğini sanki Birliğe üye olmuş gibi davul ve zurnalar ile kutlamışlardır. Fakat Türkiye’nin sevinci fazla uzun sürmemiş, Avrupa Birliği, 12-13 Haziran 1997 tarihinde düzenlenen Lüksemburg Zirvesi’nde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 1998 yılında ise Romanya, Bulgaristan, Letonya, Litvanya ve Slovakya üyelik görüşmelerine başlanacağı ve bu doğrultuda bu ülkeler için takvim, usul ve mali destek mekanizmasını oluşturma kararı almıştır. AB bu geniş kapsamlı genişleme politikasına Türkiye’ye dahil etmemiştir. Halbuki yukarıda belirtilen ülkeler Türkiye’den sonra Birliğe üyelik için başvurmuştu. Hatta 1960 Londra Antlaşması’na göre GKRY’nin Birliğe üyeliği söz konusu bile edilemezdi. Türkiye ise uzun bir suredir heyecanla AB’ye üye olarak kabul edilmeyi bekliyordu. Fakat Avrupa Birliği’nin Lüksemburg Zirvesi’nde aldığı karar Türkiye’de derin bir düş kırıklığına neden oldu. AB, Türkiye ile ilgili kararında Türkiye’nin tam üyelik için ehil olduğunu ifade etmiş fakat siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı Türkiye ile müzakerelere başlanmayacağını belirtmiştir. Halbuki AB 4 Temmuz 1997 tarihinde yayınladığı “Düşünceler Bütünü” başlık raporunda Türkiye’nin ekonomik Liberalizm açısından tam üyeliği bekleyen diğer merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden daha iyi olduğunu ortaya koymuştur. Kendi raporu ile çelişen AB’nin Lüksemburg Zirvesi’nde aldığı bu karar Türkiye tarafından bu kez sert tepki ile karşılanmıştır. Bu doğrultuda dönemin Başbakan’ı Mesut Yılmaz, AB’nin Türkiye’yi genişleme kapsamına almamasının nedenin raporda belirtildiği gibi ekonomik ve siyasi olmadığı asıl nedenin dinsel ayrımcılık (Milliyet, 1997) olduğu yönde açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca Bülent Ecevit, dönemin AB’den sorumlu Devlet Bakanı Sina Şükrü Gür ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem AB’nin aldığı karara karşın tepki göstererek AB’nin Türkiye ve Kıbrıs konulu kararın sevgisiz (Güranlı, 1997) ve çifte standart olduğu yönde eleştirmişlerdir.

Lüksemburg kararları sonrası az da olsa Türkiye tarafında farkındalık başlamış, Türkiye'nin ve Türk halkının AB ile olan ilişkilere daha temkinli ve sorgulayıcı yaklaşmaya başladığı görünmektedir. Bu dönemde Türkiye, Ege ve Kıbrıs Adası'ndaki Türklerin haklarına daha fazla sahip çıkmaya başlamış, PKK terör örgütü ile mücadelesini artırarak PKK'yı kontrol altına alıp Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden PKK'yı temizlemeyi başarmış ve AB ile ilişkilerin dondurularak GB'den çıkmayı dahi dile getirmeye başlamıştır. Üstelik Türkiye, AB'nin ilerdeki dönemlerde düzenleyeceği Cardiff ve Londra Zirveleri'ne katılmayacağını açıklayarak AB'yi tehdit edebilmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin AB'ye tepkisi 1999 yılına kadar sürmüştür.

İlk başlarda AB, Türkiye'nin tepkilerine alışık olduğu için hiçbir politik değişikliğe gitmemiş ve mevcut durumu devam ettirmiştir. Bu nedenle AB Türkiye'den gelen söylemsel tepkilere aldırış etmeden Türkiye karşıtı çifte standart politikalarını 1999 yılına kadar devam ettirmiştir. 1999 yılından itibaren AB'nin Türkiye politikalarında değişikliğe gittiği görülmektedir. Bu değişikliğin en önemli nedeni; birinci olarak AB'nin Kıbrıs Rum kesimi ile katılım müzakerelerine başlaması ve bu sürecin tıkanmasını istememesidir. İkinci olarak ise Türkiye'de AB lobciliği yapan büyük sermaye çevreleridir. Türkiye'de AB lobisi yapan büyük sermaye sahipleri, üye ülkelerin liderlerini tek tek ziyaret ederek Türkiye'ye karşı AB'nin biraz yumuşak politikalar uygulamasını istemişlerdir. Türkiye'de AB lobciliği yapan sermaye sahipleri ziyaretleri esnasında aldıkları karar Türkiye'nin aday üye yapılması yönde olmuştur. Türkiye'ye aday üyelik statüsü verilmesinin Birliğe hiçbir zararı olmayacaktı. Çünkü ellerinde ilişkileri her an gerebilecek Kıbrıs ve sözde Ermeni soykırımını gibi sorunlar vardı. AB sıkıştığında bu sorunları buzdolabından indirip Türkiye ile ilişkileri gerebilme imkanına sahipti. Bu doğrultuda AB 1999 yılının Ekim ayında "Yeni Genişleme Raporu" yayınlamıştır. Bu rapor ile Türkiye'ye aday üyelik verilmesini örülmekteydi. Nihayetinde Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı rapor Helsinki Zirvesi'nde kabul edilmiş ve Türkiye'nin yakasına aday ülke sıfatı takılmıştır.

Burada şunu belirtmekte fayda var, AB üyesi ülkelerden dönemin Almanya Başbakanı Schröder ve Finlandiya Başbakanı Lipponen'in Helsinki Zirvesi'nden önce Bülent Ecevit'e gönderdikleri mektup ile Kıbrıs ve Ege sorunlarının Türkiye'nin üyeliği önünde sorun teşkil etmediğini belirtmişlerdir. Fakat Avrupa Komisyonu'nun raporunun 4 ve 9. Maddeleri ile AB Rum kesimini Kıbrıs Adası'nın tek sahibi sayarak üye olarak Birliğe kabul ediyor ve diğer taraftan da Türkiye-Yunanistan arasındaki bir diğer sorun olan Ege sorununu Lahey'e götürüyordu. Böylelikle Kıbrıs, Ege, Ermeni ve azınlık sorunları siyasi diyalog altında Avrupa Birliği'nin resmi gündemine taşınarak Türkiye'den bu sorunların 2002-2004 yılları arasında çözüme kavuşturması talep edilmekteydi. Bu konuların görüşülmesini içinde AB 11-12 Aralık 1999 tarihinde Türkiye'yi Helsinki Zirvesi'ne davet etmiştir. Bülent Ecevit davete icabet etmiş ve uzun bir tartışma ardından AB Türkiye'yi aday ülke olarak taçlandırmıştır. Bu karar Türkiye ve AB tarafından coşku ile karşılanmıştır.

Türkiye tarafı “artık Avrupalıyız” çılgınlıkları atarken AB tarafı ise Türkiye’den “daha çok tavizler kopartacağız” yönünde açıklamaları yapmıştır.

Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye hızla Birliğe uyum sağlamaya çalışırken AB Helsinki kararlarının kendisine sağladığı politik malzemeleri kullanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda AB daha önce sadece söylem düzeyindeki taleplerini Helsinki Zirvesi sonrasında somutlaştırarak bir süre ve program doğrultusunda Türkiye’nin önüne koymuştur. Türkiye önüne konulan programı yerine getirirken AB müdahale etmeye başlamıştır. Özellikle AB Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ile ilgilenmiş ve AB bu bölgelere hiçbir hukuki yetkisi olmayan yetkilileri göndererek bölgede incelemeler yaptırmıştır. Türk hukuk düzenini hiçe sayan AB, Diyarbakır’ı merkez alıp bölgeye mali ve sosyal yardımlar sağlayarak bölgede Kürt özerkliği, azınlık hakları ve yerel yönetim söylemlerini artırarak bölge insanının Türk hükümetine karşın eylemde bulunmaları hususunda desteklemeye başlamışlardır. Diğer taraftan da AB kurumları Türkiye’yi Kıbrıs’ta işgalci bir güç, Ermenilere karşı soykırım suçu ile itham ederek bu doğrultuda kararlar almışlardır. Ayrıca AB, Ortaklık ilişkisi kurduğu ve Birliğe aday üye ülke ilan ettiği Türkiye’yi Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikalarından dışlamış, Türk ceza yasaları, anadilde eğitim ve yayın, devletin küçültülmesi (Aydoğan, 2002) ve PKK ile mücadelesi gibi hususlarda Türkiye’ye baskı uygulamaya başlamıştır.

Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi’nden 6-7 ay sonra Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamış ve 17 Temmuz 2000 tarihinde belgeyi Türkiye’ye teslim etmiştir. Türkiye’ye teslim edilen Katılım Ortaklığı Belgesi Helsinki Zirvesi sonuç bildirisinin hemen hemen aynısı idi. Ayrıca AB, Helsinki Zirvesi’nde ön koşul olmadığını belirttiği Kıbrıs, Ege ve azınlık hakları gibi Türkiye’nin duyarlı olduğu konuları Katılım Ortaklığı Belgesi’nde ön koşul haline getirmiş ve bunu ise belge ile resmileştirmiştir. Başka bir ifade ile AB, Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye’nin üyeliğini Türkiye’nin duyarlı olduğu ve kırmızı çizgi saydığı hususlara dayandırmış ve Türkiye’den de Katılım Ortaklığı Belgesi’nde belirtilen ödevini kısa vadede yerine getirmesini talep etmiştir. Avrupa Birliği’nin Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye’den kısa ve orta vadede yerine getirmesini istediği hususların bazıları şunlardır:

- Ana dilde radyo ve TV yayını hakkı
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin uluslararası standartlara kavuşturulması
- Duruşma öncesi tutuklularla ilgili hukuki süreçlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun hale getirilmesi
- İdam cezasının kaldırılması,
- İfade özgürlüğünün anayasal garanti altına alınması,
- Doğu ve Güneydoğu’da ikamet eden vatandaşların sosyal, kültürel ve ekonomik durumunun iyileştirilmesi,
- IMF ve Dünya Bankası’nın onayladığı yapısal reform programlarına devam edilmesi

- Tarım reformlarının yaygınlaştırılarak sürdürülmesi ve Türkiye'nin tarım ile uğraşan nüfus oranını Birliğin standartlarına yakınlaştırması.
- Özelleştirmelere hız verilerek AB standartlarına uyumlaştırılması.
- Yabancı yatırımcılara yönelik sınırlamaların kaldırılması
- Ulusal vergi sisteminin AB vergi işleyişine uygun hale getirilmesi
- Merkez Bankasının bağımsız hale getirilmesi
- Görsel İşitsel yayın işleyişinde yapılacak düzenlemelerle bağımsız televizyon/radyo kurumlarının yetkilerinin güçlendirilmesi (Aydoğan, 2002)

Bu hususlar AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'den yerine getirmesini istediklerinin bazılarıydı. Bu hususlar haricinde AB Türkiye'den tam anlamı ile devlet yönetimi yapısından ulusal kimliğe kadar pek çok alanda değişim talep etmiştir. Hususları da sözde talep etmemiş ve Helsinki Zirvesi kararları ve Katılım Ortaklığı Belgesi ile resmîleştirmiştir.

4. 1999-2005 YILLARI ARASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Adaylık statüsünün akabinde AB'ye üye olma beklentisi içerisinde Türkiye, AB'nin yayınladığı Katılım Ortaklığı Belgesine karşılık Birliğin müktesebatının üstlenilmesine ilişkin 2001 ve 2003 yılları arasında Ulusal Programlar yayınlamıştır. Türkiye hazırladığı Ulusal Programlardaki AB'ye vadettiği konuları heyecanla tek tek yerine getirmeye için büyük çaba sarf etmiştir. Özellikle 2002-2004 yılları arasında Türkiye yoğun bir reform sürecine girmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları bağlamında yasa ve mevzuat düzenlemesi içeren 8 uyum paketi ve 1 anayasa değişikliği paketini kabul ederek hayata geçirmiştir. Türkiye, AB uyum süreci çerçevesinde önemli adımlar atarken AB ise Kıbrıs Adası'ndan işgalci olarak gördüğü Türkiye'yi adadan çıkartmak için Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Birliğe üyelik sürecini hızlandırmış ve 16 Nisan 2003 tarihli Atina Zirvesi'nde Rum Katılım Antlaşması'nı imzalamıştır. Katılım Antlaşması'nın imzalandığı döneme bakıldığında bu dönem aynı zamanda "Mavi Vatan Doktrini'nin "Türkiye'de ilk defa bazı amiraller tarafından ifade edilmeye başladığı dönemdir. Ayrıca bu dönem BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs Adası'nın bağımsız bir devlet olarak tekrar birleştirilmesi için tarafları bir araya getirip birleşme görüşmelerini başlattığı dönemdir. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonrasında Annan planı olarak adlandırılan bu plan 24 Nisan 2004 tarihinde Türk ve Rum taraflarına sunulmuş ve yapılan referanduma %64,91 oranında Türk tarafı AB'ye üye olacakları düşüncesi ile evet demiş, %75,38 oranındaki Rum tarafı ise birlik üyeliğinin garanti olması ve adanın tek sahibi kendileri olduğu düşüncesi ile adayı Türklerle paylaşmak istememelerinden dolayı birleşme planına hayır demişlerdir. AB Yunanistan ile birlikte Kıbrıs Adası üzerinden Doğu Akdeniz ve Ege planları yaparken, Türkiye Avrupa ailesine katılabilmek için yukarıda listelenen hususlarda cesur ve hızlı adımlar atmıştır. Türkiye'deki bu hızlı değişim AB'de şok etkisi yaratmış ve AB, bir taraftan 1 Mayıs 2004 GKRY'ni

Birliğe üye olarak kabul etmiş diğer taraftan da Türkiye'nin tepkisini çekmemek için Aralık 2004 Bürüksel Zirvesinde Türkiye'nin yeterince siyasi kriterleri yerine getirdiğini ifade ederek 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılımı müzakerelerine başlanacağına karar vermiştir. Bu karar ile birlikte aynı zamanda AB Avrupa Komisyonu'ndan Türkiye için müzakerelerin genel ilkelerini ve içeriğini belirten Müzakere  er evesi Taslağı'nı hazırlamasını istemiştir. Avrupa Birliğı'ndeki Türkiye karşıtı fikirlerin değışmesi o zamanlar Türk halkı tarafından Türkiye'nin Birliğe üye olacağı ve Avrupa Birliğı kapılarının Türklere açılacağı şekilde yorumlanmaya başlanmıştır. Fakat Türk halkının üyelik beklentisi yükseldiğı bu kararın üzerinden fazla geçmeden Avrupa Birliğı  yesi ülkelerin liderleri müzakerelerin başlaması Türkiye'nin Birliğe kesin üye olacağı sonucunun  kartılmaması gerektiğini açıklamışlardır. Müzakerelerin başlamış olması ile ilgili Avusturya Dışişleri Bakanı Spindelegger, *“Biz uygun bir ortaklık istiyoruz, ama Türkiye'yi AB'nin müstakbel bir  yesi olarak görmüyoruz. Buna rağmen, ucu açık olan müzakere başlıkları açıldı.”* (Karluk, 1997) açıklamasında bulunmuştur. Avusturya Dışişleri Bakanı'nın da ifade ettiğı gibi müzakereler ucu açık bir süreçti ve Türkiye bütün müzakere fasıllarını tamamlamış olsa dahi önce AB, Birliğin Türkiye'yi sindirip sindiremeyeceğine bakacaktır. Ayrıca Türkiye-AB arasındaki müzakereleri çıkmaza sokacak olan, Birlik içerisinde tartışılan referandum şartıdır. Özellikle Avusturya ve Fransa'nın Türkiye'nin  yeliğı hakkında referandum yapacağını açıklaması ve bu iki ülkenin referandum düşüncesine diğ r birlik ülkelerinin sıcak bakması müzakerelerin objektif ve tarafsızlığına gölge düşürmesi kaçınılmazdır. Nihayetinde müzakereler 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Müzakerelerin başlamasından bir yıl sonra hem ilişkiler hem de müzakereler gerilmeye başlamıştır. Objektifliğini yitiren müzakere süreci siyasallaşmış Avrupa Birliğı ilişkileri suiistimal ettiğı bir olgu haline getirmiştir. Avrupa Birliğı Türkiye'den 1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında y r rl ge giren Ankara Antlaşması'nı Birliğin yeni  yeleri ile imzalamasını istemiştir. Bu doğrultuda Türkiye 30 Temmuz 2005 tarihinde Birliğin yeni 10  yesi ile ek protokol imzalamış ve akabinde de durumun Türkiye'nin GKRY'ni tanıdığı anlamına gelmediğı ifade etmiştir. Bu açıklamanın ardından AB, Türkiye'ye GKRY ile protokol imzalaması için bir yıl süre tanımıştır. Bu süre içerisinde Türkiye GKRY ile hiçbir antlaşma yapmamıştır. Bunun  zerine 11 Aralık 2006 tarihinde AB, Türkiye Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirmediğı gerekçesi ile 8 müzakere fasıllının açılmayacağı ve açılan fasılların kapatılmayacağı yönünde karar almıştır. Bu kararın ardından Türkiye karşıtlığı ile bilenen Fransız Cumhurbaşkanı Sarkozy ve GKRY 8 Aralık 2009 tarihinde pek çok müzakere başlığını bloke ettiğini açıklamıştır. Böylelikle bu siyasi hamleler ile birlikte hem Türkiye-AB ilişkileri durma noktasına gelmiş hem de Türk halkının AB'ye olan güveni sarsılmıştır.

Görüldüğü üzere müzakerelerin donma noktasına gelmesi ve Türk halkının AB'ye olan güvenin azalma sürecinde Birlik  yesi ülkelerin siyasi liderleri sürecin politize ve objektiflikten uzaklaşmasında etkili olmuştur

(Bayraklı ve Güngörmez, 2016) diyebiliriz. Avrupa'daki siyasi liderlerinin Türkiye karşıtı politikaları ile açılan başlıklar kapatılmamış ve müzakere için yeni fasıllar açılmamıştır. Böylelikle bir heyecanla 3 Ekim 2005 tarihinde başlayan müzakereler süreci fiilen bitmiştir denilebilir.

Aslında Avrupa Birliği üyesi ülkelerin siyasi liderleri, ilişkilerin durma noktasına geleceğini daha müzakerelerin başlamasına karar vermeden ve müzakerelerin başlamış olmasına rağmen müzakereleri ucu açık bir süreç olarak nitelendirmeleri ile ortaya koymuşlardır. Çünkü onlara göre Türkiye beklentilerin üzerinde Birliğe uyum sağlamaktaydı ve AB, müzakerelere başlayan aday ülkeyi üye yapmıştı. Bu süreçte Birlikle üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye'nin müzakereler sonucunda Birliğin üyesi olma söz konusu idi. Dolayısıyla AB üyesi ülkelerin liderleri bu süreci tıkaması gerekmektedir. Bu doğrultuda ellerinde Türkiye'nin kırmızı çizgi kabul ettiği Kıbrıs ve sözde Ermeni konusu vardı. 2006 yılı sonu itibariyle AB bu sorunları Türkiye'nin üyeliği için olmazsa olmaz kriterler olarak Türkiye'nin önüne koymuştur. Bunun yanında AB'nin Türkiye'ye ne olduğu bilinmeyen imtiyazlı ortaklık önermesi ile birlikte müzakere süreci komaya ölü doğmasına neden olmuştur.

5. 2006-2016 YILLARI ARASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

2006 yılı sonundan itibaren tıkanan müzakereler sonraki dönemlerde gerilerek kopma noktasında gelmiştir. Çünkü taraflar arasında hem güven ve inanç problemi yaşanmaya başlanmış hem de Türkiye Avrupa Birliği'nin asıl niyetini anlamış ve dış politikasını ülkenin çıkarları ve menfaatleri üzerine inşa etmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye, Avrupa Birliği Konseyi'nin müzakereleri askıya alma kararı sonrası AB'nin niyetinin Türkiye'yi Birliğe üye yapmak olmadığını, asıl amacın Türkiye'yi sınırlarına hapsederek Kıbrıs ve Yunanistan üzerinden Ege ve Akdeniz'de hakimiyeti sağlamak olduğunu görmüştür. Bu gelişmeler sonrasında tarafların birbirlerine karşı kullandıkları dil sertleşmeye başlamıştır. AB'nin beklentileri karşılamamasından ve ikircikli bir tavır sergilemesinden dolayı Türkiye dış politikasını çeşitlendirerek bölgesinde daha pro-aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Böylelikle Türkiye'nin pro-aktif politikaları AB'nin politikaları ile uyuşmamaya başlamıştır. Bu uyuşmazlıklarla birlikte müzakereler 2010 yılına kadar ağır aksak bir şekilde devam ettirilmiştir. 2010 yılında açılan "Gıda Güvenliği ve Veterinerlik" başlığı haricinde hiçbir başlık açılmayarak müzakereler durma noktasına gelmiştir.

2006-2010 yılları arasında AB, Türkiye ile başlatılan katılım müzakerelerini askı alırken Türkiye ise Kıbrıs sorunu, demokrasi ve insan hakları ve olmayan sözde Kürt sorunu gibi müzakerelerin önüne konulan engelleri aşmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Kıbrıs sorununun çözümü için Yunanistan ve KRY ile çözüm müzakerelerine katılmış, komşuları ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmek için sıfır sorun politikasını hayata geçirmeye çalışmıştır. Ayrıca Türkiye hem AB'nin Türkiye'ye yönelik demokrasi eksikliği yönündeki önyargılarını ortadan kaldırmak hem de

ülkenin daha da demokratikleşmesi açısından “Demokratik Açılım” sürecini başlatarak bu politikaları uzun bir süre devam ettirmiştir. Fakat Türkiye, AB’ye uyum sağlayabilmek için önemli adımlar atarken AB ise Türkiye karşıtı bir politika izleyerek daha önce Kıbrıs çerçevesinde aldığı karar doğrultusunda hareket etmiş ve açılan hiçbir müzakere başlığını kapatmamış ve yeni bir faslı müzakere için açmamıştır. Çünkü AB Türkiye’den Kıbrıs sorunu hususunda tek taraflı çözüm istiyordu. AB’nin tek taraflı çözüm talebindeki niyetinin Türkiye’ye 2004 yılında AB üyesi olarak dahil ettiği Kıbrıs Rum Cumhuriyeti’ni tanıtarak ada üzerinden Türkiye’nin etkisini kırmak olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca AB, PKK ile ülkedeki Kürt vatandaşı bir tutarak Türkiye’den Kürk sorununa özerklik çerçevesinde çözüm bulması ve sözde Ermeni soykırımını tanımasını istiyordu. Fakat AB’nin planları Türkiye’nin kırmızı çizgisiydi ve Türkiye’nin bu talepleri kabul etmesi mümkün değildi. Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin üyeliğini Kıbrıs, Ermeni ve Kürt sorununun bağlaması Türkiye tarafından eleştirilmiş ve taraflar arasındaki müzakereler ve ilişkiler gerilerek kuzun bir süre durma noktasına gelmiştir.

17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu bir gencin polis şiddetini protesto etmek için kendini ateşe vermesiyle başlayan eylemlerin Arap ülkelerine yayılması ile birlikte Avrupa ülkelerine düzensiz göç dalgaları artmaya başlamıştır. Düzensiz göç dalgasının Avrupa Birliği ülkelerinde artması üzerine Birlik göç dalgalarını önlemek üzere yeni arayışlara girmiş ve çözümünü de uzun bir süre askıya aldığı Türkiye ile ilişkileri yeniden canlandırma bulmuştur. Bu çerçevede Avrupa Birliği Komisyonu ilk adımı atmış ve 12 Ekim 2011 tarihinde “Genişleme Stratejisi Belgesi” hazırlamıştır. Genişleme stratejisi Belgesi ile AB Komisyonu Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri canlandırmak için taraflar arasında pozitif gündem oluşturulmasını önermiştir (Akçay, 2017). Pozitif Gündem kapsamında AB, Türkiye’nin üyeliğinden ziyade Türk vatandaşları için vize muafiyeti, siyasi reformlar, göç, enerji ve terörle mücadele gibi konularda ilişkileri canlandırmayı hedeflemiştir. Bu konular hususunda taraflar 9 Şubat 2012 tarihinde görüşmelere başlamış ve taraflar olumlu sonuçlar almaya başlamış ve hatta müzakere sürecinde hareketlenmeler yaşanmaya başlamıştır. AB yeni bir müzakere faslının açılmasını gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda AB “*Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu*” faslının açılmasını önermiştir. Fakat ilişkiler canlanıyor derken Gezi Parkı olayları patlaklık vermiş ve Hollanda ve Almanya Gezi Parkı olaylarını gerekçe göstererek hem Türkiye protesto etmiş hem de yeni faslın açılmasını bloke etmiştir. Böylelikle ilişkiler tekrar gerilmiştir.

Avrupa Birliği Gezi Parkı olaylarını yakından takip etmiş ve Türkiye’nin Gezi Parkı eyleminde eylemi terör eylemine dönüştürmeye çalışanlara karşı aldığı önlemleri sert dille eleştirmiştir. Genelde konu ile ilgili olarak AB tek bir açıklama yaparken Gezi Parkı olaylarının başladığı gün içinde AB iki açıklamada bulunmuştur. İlk açıklamasında AB, Türkiye’yi uyarmış, bu açıklamadan 6 saat sonra ise kınama niteliğinde açıklama

yapmıştır. Taksim yayalaştırma projesi kapsamında Gezi Parkı'ndaki ağaçların kesilmesini bahane edilerek başlatılan gösterilerde Türk bayrağı yakılarak çevreye zarar verilmiştir. PKK sempatanları ile Fetullahçı Terör Örgütü mensuplarının etkin olduğu gösterilerde taş, sopa, pala ve silah kullanılarak kamu binaları, polis araçları ve ambulanslara zarar verilmiş, otobüsü ve otobüs durakları yakılmış, yüzlerce iş yeri ve araca zarar verilmiştir. Gezi Parkı'nda gerçekleşen eylemler emniyet birimleri biber gazı ve tazyikli su kullanarak müdahale etmiştir. Polisin müdahalesi karşısında terör örgütü mensupları sosyal medya üzerinde örgütlenecek gösterileri devam ettirerek emniyet güçleri ile çatışmışlardır. Gezi Parkı gösterilerinin amacından sapıp terör eylemine dönmesi üzerine polis olaylara karışanları tespit edip tutuklamıştır (Kuloğlu ve İleri, 2021). AB Gezi Parkı gösterilerini sıradan bir eyleme indirgeyerek Türk yetkililerini demokratik bir refleksle başlayan protesto eylemini yönetmekte başarısız olduğu ve polisin ise orantısız güç kullandığını belirterek Türkiye'yi kınamıştır (Özalp, 2013). Başka bir ifade ile AB Gezi Parkı gösterilerindeki terör eylemlerini ifade özgürlüğü ve insan hakları olarak değerlendirerek Türkiye'yi suçlamış ve eylemcileri desteklemiştir. AB'nin Türkiye'yi suçlarken kullandığı dil Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır. Özellikle AB liderlerinin Gezi Parkı olaylarını normatif değerler üzerinden değerlendirmeyip olayları siyasi bir malzeme olarak kullanması Türkiye tarafından sert eleştirilmiştir. Tarafların birbirlerine karşı kullandıkları dilin sertleşmesi ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. İlişkilerin gerilmesi ile birlikte Pozitif Gündem belgesi ile hızlanan ilişkiler durmuş ve 2013 yılında açılması öngörülen Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlıklı müzakere başlığı açılmamıştır. Böylelikle taraflar arasındaki ilişkiler tekrar durmuştur.

Aslında AB, Gezi Parkı protestoları altında vuku bulan terör eylemlerinin ne Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ne Uluslararası Hukuk ve ne de AB hukuk normları çerçevesinde ifade özgürlüğü ve insan hakları bağlamında değerlendirilemeyeceğini çok iyi biliyordu. Çünkü Gezi Parkı eylemlerinde vuku bulan olaylar toplumsal güvenliğe zarar vermekteydi ve devletin aslı görevlerinden biride toplumsal güvenliği sağlamaktı. Zira AB Fransa ve Yunanistan gibi üye ülkelerde vuku bulan gösterilere polisin sert güç kullanmasını bu doğrultuda değerlendirmiştir ve Türkiye'ye gösterdiği tepkiyi göstermemiştir. Ayrıca AB, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'na göre Avrupa Birliği hukuku normlarına uymayan bir üye ülkenin üyeliğini askıya alma hakkı varken bugün bakıldığında ne Yunanistan ne de Fransa'nın üyeliği askıya alınmamıştır. Zira AB bu ülkelerin aldığı önlemleri toplumsal güvenliğin sağlanması yönünde değerlendirmiştir. Fakat AB üyesi ülkelerin liderleri durumu siyasileştirmiş ve Türkiye'nin aldığı önlemleri demokrasi sorunu olarak değerlendirip ilişkileri askıya almıştır. AB üyesi liderlerin bu tavrının nedeni olarak Türkiye ile ilişkilerin canlanması ve müzakerelerin yeni bir ivme kazanması ve müzakerelerin sonunda da Türkiye'nin Birliğe üyeliği söz konusu olmasıdır. Böylelikle AB hem hızlanan ilişkilerin hem de ivme kazanan müzakerelerin önüne geçmiş oldu.

Fakat AB Türkiye ile ilişkileri askıya alıp müzakereleri dondururken aynı zamanda da Avrupa'ya yönelik kitlesel göçmen hareketi de artmaya başlamıştır. Diğer bir ifade ile AB, Libya, Tunus ve Mısır üzerinden İtalya ile Yunanistan, Fas ve Cezayir üzerinden İspanya veya Fransa ve Türkiye üzerinden Yunanistan, Arnavutluk, Sırbistan ve Macaristan güzergahlarından (Demir ve Soyupek, 2015) gelen kitlesel göçmen akınları ile yüzlemek zorunda kalmıştır. Mültecilerin en sık kullandığı güzergâh ise Türkiye hattı olmuştur. AB'ye yoğun bir şekilde göçmen akını olması, Birlik içerisinde büyük tartışmalara ve ayrışmalara neden olmuştur. AB, Birlik içerisinde tartışmalara ve ayrışmalara neden olan mülteci sorunu çözmek için yeni arayışlara girişmiş ve bu doğrultuda Türkiye ile ilişkileri yeniden canlandırmayı planlamıştır. Çünkü AB'nin önceliği üçüncü ülkelerden mülteci kabul edilmesi değil, aksine düzenli sınır kontrolleri ile göçmenleri üçüncü ülkede tutmak olmuştur. Bu doğrultuda dönemin Almanya Başbakan'ı Angela Merkel'in AB Parlamentosu'nda yaptığı konuşma oldukça önemlidir. Konuşmasında Merkel, mülteci krizinin çözümünde Türkiye'nin kilit ülke olduğunun ifade ederek Türkiye ile iş birliğinin geliştirilmesinin altını çizmiştir (Karakaş, 2016). Bu bağlamda Avrupa Birliği'nden Ankara'ya resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ziyaretler esnasında AB Türkiye'ye Pozitif Gündem çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesini önererek Ankara'ya 3+3 milyar avro, vize serbestisi ve müzakerelerin yeniden canlandırılması gibi çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Fakat bu vaatlerin karşılığında Türkiye'den sınırlarında güvenliğini artırmasını ve Geri Kabul Anlaşması'nı imzalayarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçiş yapan göçmenleri geri kabul ederek sınırlarında tutmasını istemiştir. Kısacası AB yukarıda değinilen vaatler karşılığında Ankara'ya göçmen ülkesi olun teklifini yapmıştır. AB'nin teklifi dönemin AKP hükümeti tarafından değerlendirilmiş ve dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "Avrupalı oluyoruz" görüşü ile teklifi çok cazip bulmuştur. Bu görüş doğrultusunda Davutoğlu, dönemin AB İçişleri Komiseri Cecilia Malmström'ün katılımıyla 16 Aralık 2013 tarihinde Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni ve Geri Kabul Anlaşması'nı imzalamıştır. İmza töreninde Davutoğlu, Türkiye'nin tarihi ve coğrafi olarak Avrupa'nın parçası olduğunu belirterek, tarihi bir noktaya geldiğini, başlatılan bu sürecin Türkiye ve AB'ye hayırlı olmasını ve halkların kaynaşmasına bir vesile olmasını temennisinde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "*Önümüzde üç aşama var. Birincisi vize serbestisi ile Türkiye ve AB halkları arasında iletişimde yeni dönemin başlaması, ikincisi önümüzdeki 3-3,5 yıl içerisinde kurumlar arasındaki çalışmaların hızlanması, üçüncüsü uzun vadede Türkiye ve Avrupa halklarının yoğun bir etkileşim içine girmesi*" (Dışişleri Bakanlığı, 2013) açıklamasında bulunmuştur. Fakat Geri Kabul Anlaşması ile vize serbestisi Aralık 2016 tarihinde yürürlüğe girmesi planlanmıştır. Bu süre zarfında Türkiye Belge Güvenliği, Göç Yönetimi, Kamu Düzeni ve Güvenliği, Temel Haklar, Düzensiz Göçmenlerin Geri Kabulü gibi toplam beş tematik gruptan oluşan 72 kriteri (Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022) yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca Geri Kabul

Anlaşması'na göre Türkiye, Türkiye üzerinden AB'ye geçiş yapan birinin Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçiş yaptığı beyanında bulunması durumunda o kişiyi sorgusuz geri kabul etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda AB, bilhassa Almanya anlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesini istiyordu ve Merkel 18 Ekim 2015 tarihinde Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Merkel Türkiye ziyaretinde Türkiye'den Geri Kabul Anlaşması'nın yürürlüğe giriş tarihinin öne çekilmesi talebinde bulunmuştur. Merkel Türkiye'yi ikna edebilmek için terörle ortak mücadele, 3 milyar avroluk mali yardım ve yeni müzakere fasıllarının açılması için Türkiye'ye destek vereceği taahhüdünde bulunmuştur. Fakat Merkel vize muafiyeti hususunda topu Birlik üyelerine atarak konun 2016 yılının temmuz ayında değerlendirilebileceğini belirterek çekinceli davranmıştır. Merkel'in temsilciliğini yaptığı AB'nin niyeti mülteci sorununa biran evvel çözüm bulmak olmuştur. AB kotalarla ihtiyacı olduğu alanlarda nitelikli mültecileri almayı planlamıştır. Nitelikli olmayan vasıfsız kişileri AB Türkiye'de tutmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda da Türkiye'ye vaatlerde bulunmuştur. Hatta AB Eylül 2015 tarihinde Türkiye'yi "güvenli menşe ülke" ilan edilmesini önermiştir (Karakas, 2016). Bu gelişmeler Türkiye için çok önemli gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Fakat Türkiye, AB'den vize muafiyetinin sağlanmasını, yeni müzakere fasıllarının açılmasını ve mültecilerinin Türkiye'ye yüklenen maliyetinin Birlik tarafından paylaşılmasını talep etmiştir. Aslında Geri Kabul Anlaşması (GKA) Türk vatandaşlarını kapsamayacak şekilde 1 Ekim 2014 yılından itibaren kısmen yürürlüğe girmiştir. AB'nin amacının Türkiye'nin sınır güvenliğini daha da artırmasıyla Avrupa'ya gerçekleşen göçmen akımının tamamen önüne geçmek olduğunu ifade edebiliriz. GKA'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye anlaşmanın kendine yüklediği sorumluluk çerçevesinde hareket etmiş ve Avrupa'ya Türkiye üzerinden geçen göçmenleri geri kabul etmeye başlamıştır. Böylelikle AB'ye giriş yapan mülteci sayısı %95 oranında azalmış (Kaya, 2021) ve AB de kısa zamanda dağılmasına neden olabilecek mülteci krizi sorununu çözmüş oldu. Fakat AB, siyasi krizden kurtulmanın vermiş olduğu rahatlıkla Türkiye'ye taahhüt ettiği hususların pek çoğunu yerine getirmediği gibi 15 Temmuz darbe kalkışması ile birlikte ilişkilere darbe vurarak ilişkileri uzun bir süre askıda tutmuştur.

Türkiye, 15 Temmuz 2016 tarihinde hiç beklemediği terör saldırısı ile karşı karşıya kalmıştır. Saldırı Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından iktidarı devirerek ülkede kontrolü sağlamak için gerçekleştirilmiştir. İktidarı devirmek için gerçekleştirilen bu darbe girişimi sonrasında ülkede olağanüstü hâl ilan edilmiş ve darbe girişiminde bulunan FETÖ ve mensuplarına karşı sert tedbirler alınmıştır. 21.yüzyılda vuku bulan bu darbe girişimine karşısında Türkiye, her zaman demokrasi ve hukukun üstünlüğü uyarısı yapan AB'den sert tepki beklemiş, fakat AB bekle gör politikası izlemiştir. Darbe girişimi başarısız olduktan uzun bir süre sonra AB, ikircikli ve cılız bir sesle demokratik yollarla seçilmiş iktidarı desteklediklerini açıklayarak darbe girişimini kınamış ve Türkiye'ye hızlı bir şekilde anayasal düzene geçme çağrısında bulunmuştur. Akabinde de AB devletin kurumları içerisindeki ve

darbe girişiminde bulunan Fetullahçı Terör örgütü mensuplarına yönelik başlattığı gözaltı, tutuklama ve meslekten ihraç etme gibi tedbirleri sert bir şekilde eleştirmiştir. Hatta Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyon Başkanı Alman Elmar Brok, anayasal hakların sınırlandırılmasının devam etmesi durumunda müzakerelerin ve üyeliğin tehlikeye gireceği şeklinde açıklamada bulunmuştur (Akçay, 2017). Aslında Brok açıklaması ile Türkiye'yi üstü kapalı bir şekilde tehdit etmiştir. Bu açıklama üzerine Avrupa Parlamentosu'nun 24 Kasım 2016 tarihinde üyelik müzakerelerini geçici olarak askıya alınmasına yönelik tavsiyede bulunması ilişkileri tamamen gerilmesine neden olmuştur. Ayrıca AB, Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Suriye'de DEAŞ, PKK, PYD ve YPG gibi terör örgülerine yönelik düzenlediği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi operasyonlarını sert bir dil ile eleştirdiği gibi Türkiye'yi yürüttüğü karalama propagandası ile tehdit etmiştir. Ayrıca AB'nin Türkiye karşıtlığı bu operasyonlarla sınırlı kalmamış, 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye ile Libya arasında imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan Ermenistan-Azerbaycan arasındaki savaşta Türkiye'nin Azerbaycan'a destek vermesi ve Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve Doğu Akdeniz politikaları Birlik içerisindeki Türkiye karşıtlığına zirve yaptırmıştır. Özellikle Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz politikası Yunanistan ve GKRY'ni rahatsız etti ve bu iki ülke AB'ye yoğun baskı yapmıştır. Yunanistan ve GKRY bir adım daha ileri gitmişler ve AB'den Türkiye ile ilişkileri tamamen kopartacak yaptırım talebinde bulunmuşlardır. 27-28 Ağustos 2020 tarihinde konu Avrupa Birliği Dışişleri ve Savunma Bakanları zirvesinde gündeme getirilmiş ve her ne kadar Yunanistan ve Rum kesiminin talebi Fransa tarafından desteklenmiş olsa da Macaristan, Almanya, İtalya ve İspanya tarafından Türkiye ile diyalogun geliştirilmesi yönünde karar alınarak reddedilmiştir. Bu kararla birlikte uzun bir aradan sonra taraflar arasında yeni bir başlangıçım adımı atılmış oldu.

Aslında Avrupa Birliği'nde Türkiye karşıtlığının artmasının nedenleri arasında artık Türkiye'nin AB'nin politikalarını analiz edebilme kabiliyetine sahip olması, AB karşıtı politikalar üretebilmesi ve en önemlisi de Batı'dan/AB'den bağımsız kararlar alabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin AB'ye alternatif olarak başka bölgeler ve ülkelerle ilişkiler kurarak etki alanını genişletmesi Fransa, Almanya, Yunanistan, Hollanda gibi ülkeleri rahatsız etmiştir. Özellikle Türkiye'nin Çin, Rusya ve ŞİÖ ile ilişkileri geliştirmesi Batılı ülkeleri bilhassa AB'yi rahatsız etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin son 20 yılına bakıldığında Türkiye'nin yollar, köprüler, hava alanları ve hastaneler yapması, uzaya uydu fırlatması, insansız kara, deniz ve hava araçları yapması, kendi otomobilini üretecek olması Avrupalı/Batılı ülkelerde çılgın Türkler güçleniyor algısını yaratmıştır. Bu algı ise Birlik içerisinde Türkiye karşıtlığını tavan yaptırmıştır.

Türkiye-AB ilişkiler menfur darbe girişimi ile birlikte Avrupa ülkelerinin liderlerinin Türkiye karşıtı kullandığı dil nedeniyle tamamen

siyasileşmiştir. Avrupa liderlerinin kullandığı bu siyasi dil hem Türkiye de AB'ye karşı güven bunalımını ortaya çıkarmış hem de Türkiye ile ilişkileri bitirme noktasına getirmiştir. Avrupa Birliği liderlerinin Türkiye'ye karşı kullandığı dil ve üslup Avrupa halkına negatif yansımış ve Avrupa'da popülizmin yükselmesine ve Türkenfobi/İslamofobi'nin yaygınlaşmasını tetiklemiştir. Son zamanlarda yaşanan ve haber ajanslarına kadar düşen birtakım olaylardan da anlaşılacağı üzere Avrupa Birliği sınırları içerisinde Türklere ve Müslümanlara karşı ırkçı eylemlerin ve saldırıların artmakta olduğu bir gerçektir. Ayrıca Türkiye ile Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında siyasi krizler meydana gelmiştir. Örneğin Hollanda Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Hollanda'ya girişine izin vermemesi, dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya'nın 12 Mart 2017 tarihinde yine aynı ülke tarafından sınır dışı edilmesi, İsveç, Litvanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Norveç, Hollanda ve Almanya (Salcı, 2022) gibi ülkelerin Türkiye'ye yaptırım çerçevesinde özellikle de savunma sanayi alanında ambargo uygulaması ilişkilerde siyasi krizlere neden olmuştur. Avrupa Birliği liderlerinin sert Türkiye politikalarına karşın Türkiye müttekabilyet esasları çerçevesinde hareket etmiş ve Avrupalı/ Batılı ülkelere karşı benzer politikayı uygulamıştır. Örneğin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, T.C. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun uçağına iniş izni vermeyen Hollanda'ya “Nazi” suçlaması yöneltmiş ve Hollanda'ya “*daha gerekeni yapmadık, bunun bedelini ödeyeceksin*” (BBC, 2017) açıklamasında bulunmuştur.

Özellikle 2010 yılından itibaren Avrupa Birliği içerisinde Fransa, Yunanistan ve GKRY Türkiye karşıtı provokatif politikalarını sürdürmüş ve bu ülkeler Türkiye ile ilişkilerin sonlandırılması dahil Türkiye'ye sert yaptırım kararları alınması için AB üzerinde baskı oluşturmuşlardır. Bunun en somut örneği 10-12 Aralık 2020 tarihli AB üyesi ülkelerin liderlerinin katıldığı zirve toplantısında bu ülkeler konuyu gündeme getirmişlerdir. Fakat Almanya, İtalya, İspanya ve Polonya gibi pek çok AB üyesi ülke bir NATO üyesi ülkeye geniş kapsamlı yaptırımlar ya da bir ambargo uygulanmasına karşı tavır sergilemelerinden dolayı AB Yunanistan, Fransa ve GKRY'nin bu isteklerini veto etmiştir. Bu karar sonrasında Yunanistan Başbakanı Miçotakis, “Burada meselenin ne olduğu çok açık, Avrupa Birliği'nin güvenilirliği” açıklamasında bulunarak AB'yi sert bir dille eleştirmiştir. Aynı zirvede NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Türkiye'nin önemli bir müttefik olduğunu ve Türkiye'ye karşı ihtiyatlı davranılması gerektiği açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Stoltenberg, Türkiye'nin Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) gibi terör örgütleri ile mücadelede önemli bir müttefik olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin Suriyeli mültecilere ev sahipliği yaptığını belirtmiştir. Bu görüşler akabinde AB Konseyi 1 Ekim 2020 tarihinde yaptığı toplantısında Türkiye hususunda ihtiyatlı davranmış ve Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de tek taraflı adım atmaması ve tartışmalı alanlarda sondaj faaliyetinde bulunmaması koşulu ile “Pozitif Ajanda” önermiştir. AB Pozitif Ajanda çerçevesinde AB, Türkiye'ye a) GB anlaşmasının güncellenmesi, b) vize serbestisi, c) GKA Anlaşması'nın yenilenmesi ve d) Doğu Akdeniz'de uluslararası Doğu

Akdeniz konferansı düzenlenmesi gibi konularda adımlar atılabileceği mesajını vermiştir (BBC, 2020). Burada AB, Türkiye'yi önemseydiğini ve ilişkileri tamamen koparmak istemediğini göstermiştir. Bu hususta Türkiye'ye en fazla önemi veren ülkenin Merkel'li Almanya olduğunu ifade edebiliriz.

Merkel gerek AB Parlamentosu gerekse Alman Ulusal Parlamentosu veya basın açıklamalarında Türkiye'nin bir NATO üyesi ülke olduğu ve Türkiye'nin göçle mücadelede AB için kilit bir rol oynadığını açıklamıştır. Merkel'in 12 Ekim 2021 tarihinde Jüdische Allgemeine Gazetesi'ne verdiği şu demeç oldukça önemlidir:

Türkiye'yi görmezden gelemezsiniz. NATO üyesi Türkiye, Avrupa'ya yasadışı göçle mücadelede AB için merkezi bir rol oynuyor. Türkiye'nin büyük hedefleri var ve ilişkilerde birçok hayal kırıklığı yaşanıyor. Temel konularda tutumlar farklı olsa bile yine de pragmatik anlaşmalar bulmanız gerekiyor. Birbirimizle konuşmaya devam etmeliyiz... Dış politikanın, değerler ve çıkarların bir karışımı olduğunu söyleyen Merkel, "Burada doğru dengeyi bulmak büyük mesele" (Independent, 2021).

Türkiye-AB ilişkileri, 2016-2020 yılları arasında belirsizlik ve gerginliklerle dolu bir süreçten geçmiştir. Bu süreç içerisinde müzakerelerin canlandırılması, Gümrük Birliği'nin revize edilmesi ve vize serbestisi gibi ilişkilere ivme kazandıracak konular hayata geçirilememiştir. Bu süreç içerisinde AB, Türkiye'de demokrasi, temel hak ve özgürlükler ve hukukun üstünlüğü alanında Türkiye'nin ciddi sorunları olduğu gerekçesi ile müzakereleri askıya almış ve GB'ni güncellememe kararı almıştır. Ayrıca Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve Doğu Akdeniz Politikaları Yunanistan ve Fransa tarafından provoke edilmesi ile Türkiye-AB ilişkilerindeki çatlak daha da büyümüştür.

Fakat her ne kadar Türkiye-AB ilişkilerinde gerginlik ve çatlaklık büyümüş olsa da her ne kadar AB içerisinde Türkiye karşıtlığı artmış olsa da AB Türkiye ile ilişkileri tamamen kopartmamak için dikkatli davranmıştır. Bilhassa Covid-19 salgınının yaygınlaşması ve Avrupa'yı etkisi altına alması ve ABD'deki iktidar değişikliği ilişkilere olumlu etkilemiştir. Covid-19 salgınının dünyayı etkisi altına almaya başladığı ilk dönemlerde AB hazırlıksız yakalanmış ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin pek çoğunun sağlık sistemi çökme ile karşı karşıya kalmıştır. Hatta bu dönemde AB'den yeterli yardımı alamayan İspanya, İtalya ve İngiltere Birliği sorgulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda İngiltere'den sonra AB'den ayrılacak ülkeler İtalya ve İspanya olacağı tartışılmaya başlamıştır. Ayrıca Covid-19 salgını Batı'da/ Avrupa Birliği ülkeleri arasında maske ve koruyucu ekipman savaşlarını başlatmıştır. Çünkü Covid-19 salgını dünyada maske, eldiven ve solunum cihazı gibi sağlık ekipmanlarına olan ihtiyacı artırmış ve bu çerçevede ülkeler benzeri görülmemiş bir şekilde birbirlerinin siparişlerine el koymuşlardır. Örneğin Çekya İtalya'nın sipariş ettiği 110 bin maske siparişine el koymuş, Fransa

İtalya'nın satın aldığı maskelere 3 Mart 2020 tarihinde el koymuş, Almanya 8 Mart 2020'de İsveç'in sipariş ettiği 240 bin maskenin ihracatına izin vermeyerek el koymuştur. Ayrıca ABD, Almanya ve Fransa'nın Çin'den sipariş ettiği maske ve koruyucu ekipmanlara parasını peşin ödeyerek el koymuştur. Bu eylemler karşısında Batılı/ Avrupalı ülkeler birbirlerini korsanlıkla suçlamışlardır (Esen, 2020). Batılı/ Avrupalı ülkeler arasında maske ve koruyucu ekipman savaşları yaşanırken Türkiye pek çok ülkeye kişisel koruyucu ekipmanlar, tıbbi malzemeler ve solunum cihazları göndermiştir. Örneğin salgının başlangıcında Çin'e tıbbi malzeme gönderen ilk ülke Türkiye olmuştur. Türkiye, NATO müttefiki ABD'ye, AB üyesi ülkelerden İspanya, İtalya ve İngiltere'ye askeri uçaklar ile tıbbi malzeme, maske ve solunum cihazları göndermiştir. Ayrıca Türkiye Balkan ülkelerine, Afrika ülkelerine, Türk Devletler Teşkilatı, kendi komşu ülkeleri, Pakistan ve Afganistan gibi ülkelere “*Ümitsizliğin ardında nice ümitler var. Karanlığın ardında nice güneşler var*” (BBC, 2020) sözü ile yardımda bulunmuştur.

Türkiye'nin Covid-19 salgının ilk başlarındaki AB ülkelerine karşı pozitif yaklaşımı, AB'de Türkiye ilişkilerinin tekrar önem kazanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede AB'de gerek diplomasi gerekse temaslar açısından eylem düzeyinde son zamanlarda kopma noktasına gelen Türkiye ile ilişkileri tekrar rotaya sokma iradesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle Almanya'nın başını çektiği bazı AB üyesi ülkeler Türkiye'yi tamamen Birlikten uzaklaşmasını istememektedir. Ayrıca ABD'de yaşanan iktidar değişikliği, İngiltere'nin birlikten ayrılması ve Türkiye-Yunanistan arasında istikşafı görüşmelerinin başlaması Türkiye-AB ilişkilerinin tekrar canlanmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Her ne kadar 2021 yılında Türkiye-AB ilişkilerinde bir hareketlilik görünse de maalesef ilişkiler küresel düzeyde meydana gelen Covid-19 salgının etkisi altında devam etmiştir. Çünkü salgına karşı alınan tedbirler ve salgının sürekli mutasyona uğraması, yaygınlaşan virüse karşı aşılama çalışmaları, salgın döneminde artan sosyo-ekonomik krizler küresel sistemde tüm devletlerin başlıca gündemini oluşturmuştur. Küresel salgının etkilerine ek olarak bölgelerde vuku bulan çatışmalar, doğal afetler, orman yangınları, iklim krizleri ve terör ile mücadele 2021 yılının gündemini belirlemiştir. Ayrıca uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşüm ve belirsizlikler AB'yi derinden etkilemiştir. Uluslararası sistemdeki gelişmelerin bazılarında AB başarılı olmuş bazılarında AB derinden etkilemiştir. Özellikle Covid-19 salgının etkili olduğu dönemde Belarus, Afganistan, Balkanlar ve Ukrayna'daki bölgesel krizler hem AB'de iç sorunları derinleştirmiş hem de 2021 yılının AB için zor geçmesine neden olmuştur.

Her ne kadar 2021 yılında Türkiye-AB ilişkilerinde bir canlanma söz konusu olsa da Birlik içerisindeki iç sorunlar dolaylı olarak Türkiye ile ilişkilerine yansımıştır. Dolayısıyla taraflar arasındaki pek çok kritik hususlarda somut adımlar atılamamıştır. Örneğin taraflar arasında göç, vize serbestisi ve Gümrük Birliği'nin revizyonu gibi önemli konularda ilerleme

sağlanamamıştır. Fakat Türkiye her şeye rağmen Avrupa Birliği uyum sürecine sadık kalmış ve yeşil ve dijital dönüşüm gibi konularda önemli adımlar atmıştır. Ayrıca Türkiye Avrupa Birliği'ndeki Türkiye önyargılarını kırmak hem de Birlikten uzaklaşmamak adına Ulusal Eylem Planı'nı 2021-2023 yılını kapsayacak şekilde güncellemiştir. Çünkü Türkiye müzakereler önündeki engeller kalktığında müzakere sürecini hızlandırmak istemiştir. Bunun en somut örneği Türkiye, İnsan Hakları Eylem Planı, Yargı Reformu Stratejisi, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele gibi konularda yaptığı düzenlemelerdir. Ayrıca Türkiye bu düzenlemeler ile 2022 yılında Avrupa Birliği ile yeni bir sayfa açmayı planlamıştır.

2021 yılı sonlarında Türkiye-AB ile ilişkilerinde yeni bir sayfa açmaya çalışırken 2014 yılında başlayan Rusya-Ukrayna krizi tekrar patlaklık vermiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmeden önce Kasım ayından itibaren ABD ve Avrupalı ülkeler Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale edeceğini sürekli gündemlerinde tutmuşlardır. Bunun üstüne ABD ve Avrupalı ülkeler Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliğini tartışarak krizi derinleştirmişlerdir. Krizin derinleşmesi ile birlikte 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya Ukrayna savaşı başlamış oldu. Burada Avrupa Birliği Rusya-Ukrayna arasındaki krizde arabulucu rolünü üstlenip krizi durdurmaya çalışmamış tam tersine başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği Rusya'ya karşı yaptırım politikalarını hayata geçirmeye çalışmıştır. Türkiye ise daha krizin başından itibaren diplomasiyi kullanarak tarafsız bir şekilde taraflar arasında güç dengesi politikası uygulayarak ortak noktayı bulmaya çalışmıştır. Fakat Türkiye'nin çabası ABD ve AB'nin kriz tırmandırıcı politikalarının karşısında yetersiz kalmış ve Kasım 2021 tarihinde Rusya Ukrayna arasında patlaklık veren kriz savaşa dönüşmüştür. Rusya- Ukrayna arasında patlaklık veren kriz akabinde de savaş sadece tarafları etkilememiş aynı zamanda da küresel tahıl ve enerji krizini ortaya çıkartmıştır. Henüz dünya devletleri Covid-19 salgınının etkisini atlatabilmeden üstüne enerji krizinin patlaklık vermesi devletleri sosyo-ekonomik açıdan derinden etkimiştir.

Rusya-Ukrayna arasındaki savaş uluslararası siyasal sistemi derinden etkilemiştir. Bu etkiyi Kemal İnat şu şekilde ifade etmektedir;

“...NATO'nun Avrupa'daki konumu, Almanya'nın silahlanma kararı alması ve AB'nin Ukrayna'yı aday ülke olarak kabul edip Rusya karşısında bu ülkeye kararlı bir şekilde destek vermesi bu etkilerden bazılarıdır. AB'nin Rusya'ya karşı ABD'nin öncülük ettiği yaptırımlara katılması karşılığında Moskova'nın enerji alanındaki karşı yaptırımlarına maruz kalması ise Avrupa ülkelerinin bazıları açısından çok yıkıcı etkilerin ortaya çıkmasına neden oldu” (İnat, 2022).

Avrupa Birliği'nin enerji alanında Rusya olan bağımlılığı çözmeden Moskova ile güç yarışına girmesi, ekonomik zenginliğe rağmen pek çok Birlik ülkesini enerji krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü pek çok Birlik ülkesi krize hazırlıksız yakalandılar, ikicisi enerji krizi, enerji fiyatlarını artırmıştır.

Enerji fiyatlarının artması Birlik üyesi pek çok ülkede hayat pahalılığını artırarak yoksulluk ve istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Bunun yanında Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki gerginlik Birlik içerisinde ayrışmalara neden olmuştur. Çünkü Ukrayna krizi çerçevesinde ABD ile birlikte hareket ederek Moskova'ya yaptırım konusunda Washington ile ortak karar almıştır. Bazı Birlik üyesi ülke Moskova'ya yönelik alınan yaptırım kararının sonucundan korkmuş ve bu kararlara katılmak istememiştir. Dolayısı ile Birlik içerisinde tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Rus gazına bağımlılık düzeyi yüksek olan Avusturya, Bulgaristan, Polonya, Macaristan, Slovakya, Almanya, Finlandiya ve Baltık ülkeleri Rus gazına bağımlılığın telafi edilmesinin zor olduğu görüşü ile diğer Birlik ülkelerinden ayrılmışlardır. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya-Ukrayna arasındaki krizin savaşa dönmesi ile ABD ve AB'nin Moskova'ya yönelik aldığı yaptırım kararları yürürlüğe girmesi ile Rusya AB ülkelerine giden doğalgaz vanalarını kapatmıştır. Rusya'nın AB ve ABD'nin kendisine yönelik aldığı yaptırım kararlarına karşılık AB'ye giden doğalgaz vanasını kapatması Birlik üyeleri içerisinde enerji krizini derinleştirmiş ve enerji fiyatlarını artırmıştır. Enerji fiyatlarının artması ile birlikte Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yaşam zorlaşmıştır. Enerji fiyatlarına bağlı olarak yaşam şartlarının zorlaşması Bulgaristan, Polonya, Macaristan, Slovakya, Almanya, Finlandiya ve Baltık ülkeleri gibi üye ülkelerin halkı AB'yi protesto etmişlerdir.

Moskova Kuzey Akım 2 ve Yamal Boru hatlarından Avrupa'ya giden gaz akışını tamamen kesmiş olmasına rağmen sınırlı olarak Ukrayna ve Türkiye üzerinden bazı AB ülkelerine sınırlı da olsa gaz akışını devam ettirmiştir. Her ne kadar AB Rusya'dan doğalgaz alımını yasaklamış olsa da Almanya gibi pek çok üye ülke Rusya'dan doğalgaz alımını artırarak sürdürmüştür. Çünkü AB'nin almış olduğu yaptırım kararı sadece deniz yolu ile petrol alımını kapsamaktaydı ve karar petrol ürünleri için 5 Şubat 2023 tarihinde başlayacaktı. Dolayısıyla pek çok üye ülke Moskova'dan Druzhba Boru Hattı'ndan petrol almaya devam etmişlerdir. Buda gösteriyor ki Avrupa Birliği'nin Rusya karşısında enerji arz güvenliği ve kriz yönetiminde yetersiz kalmıştır. Bu noktada da Avrupalılar NATO ve AB çatısı altında enerji sorununu nasıl çözebileceklerini ve bu süreçte ABD ile sağlanan koordinasyonun ne işe yarayacağını tartışmaya başlamışlardır. Bu tartışmalar ile birlikte Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya-Ukrayna Krizi karşısında oynadığı aktif rol takdir edilerek Türkiye-AB ilişkilerinin tekrar canlandırılması gündeme getirilmiştir. Bu doğrultuda AB değişik alternatifler geliştirmeye başlamıştır.

2022 yılı itibariyle Avrupa Birliği'nin Türkiye ile ilişkileri canlandırmak istemesinin veya rotasını tekrar Türkiye yöneltmesinin başlıca nedenleri şunlardır: Birinci olarak AB, Rusya-Ukrayna krizi savaşa dönüşmeden önce, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak için Rus gazı alımını üçte iki oranına indirme politikası izlemiş ve bu çerçevede 8 Mart 2022 tarihinde "Avrupa'nın Hesaplı, Güvenli ve Sürdürülebilir Ortak Hareket

Planı'nı yayımlamıştır. Bu plan çerçevesinde AB gaz rezervlerini 2022 yılı içerisinde artırarak enerji fiyatlarını 2023 yılı kış döneminden önce düşürmeyi hedeflemiştir. Ayrıca AB bu plan ile Birliğin gaz tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarına erişimin sağlanması, gaz yerine farklı ısı ve güç kaynaklarının kullanılması ve Rus gazı haricinde Avrupa'ya gaz transferi sağlayacak boru hatlarının çeşitlendirilmesi (Güney, 2022) gibi konulara yer vermiştir. Bu doğrultuda AB Türkiye'nin konumu hatırlamış ve Türkiye ile ilişkileri canlandırmayı planlamıştır.

Sonuç

Türkiye-AB ilişkileri 2021 tarihi itibariyle tarafların pozitif yaklaşımı ile gerek söylem gerekse diplomasi ve temaslar açısından yeniden canlanmaya başlamıştır. Özellikle Avrupa Birliği'nde Covid-19 Salgını'nın etkisiyle yaşanan maske gibi sağlık ekipmanı krizi, İngiltere'nin Birlik dışında kalması, enerji krizinin patlaklık vermesi ve enerji krizine bağlı olarak Birlikte fiyatların artması, göçmen krizinin tam olarak çözümlenememesi, Yunanistan'ın Türkiye ile istikşafı görüşmelere başlaması ve Avrupa'nın ortasında patlaklık veren Rusya-Ukrayna krizi gibi gelişmeler Türkiye-AB ilişkileri üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'yi etkileyen deprem felaketi ve bu felaket sonrasında başta Yunanistan olmak üzere AB üyesi ülkelerin gerek arayarak gerekse insani ve maddi yardımlarda bulunmalarının gelecek günlerde ilişkilerin birkaç adım daha ileri götürülmesinde etkili olması kaçınılmazdır.

Uluslararası konjonktürün koşullarının ve etkenlerinin değişmesi AB tarafında Türkiye'nin önemini tekrar gündeme getirmiş ve Türkiye'yi kaybetmek istemediğini göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye'yi kaybetmek istemeyen AB iş birliğine dayalı iradeyi ortaya koymuştur. Fakat AB'nin Türkiye ilişkileri koparmamaya yönelik koyduğu irade sadece son zamanlarda ortaya koyduğu irade değildir. Türkiye-AB ilişkilerinin 2000'li yıllar öncesine bakıldığında genellikle ilişkilerin inişli çıkışlı bir süreçten geçtiği görülmektedir. 2000'li yılların ilk başlarında durağanlaşmış ve 2006 yılı itibariyle tekrar zikzak çizmeye başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin bu denli inişli çıkışlı veya zikzak çizmesinin nedeni başından itibaren AB'nin ilişkileri Türkiye'nin tam üyeliğinden ziyade kendi çıkarı üzerine kurmuş olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Ayrıca bu durum ilişkilerin başından 2000 yılının ilk altı yılına kadar süreçte, Türk karar vericilerinin AB'nin hangi felsefe üzerine kurulduğu ve dolayısıyla nasıl bir örgüt olduğunu araştırmadan jakoben bir anlayışla Birliğe tam üye olma düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. AB, Birliği tehdit eden unsurlar artıkça ve kendinin çaresiz kaldığı, örneğin Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya tehdidi, ekonomik buhran ve enerji krizlerinde Soğuk Savaş sonrasında ise bölgesel krizler, insan kaçakçılığı, göçmen krizi, uyuşturucu ile mücadele, Rusya'nın yayılmacı politikaları, ekonomik ve enerji krizlerinin patlaklık verdiği dönemlerde Türkiye ile ilişkilerde iş birliğine dayalı iradesini ortaya

koymuştur. Sorunların ve tehditlerin bertaraf edildiği dönemlerde ise AB ikircikli politikalar ile ilişkileri gerip krize dönüşmesine neden olmuştur diyebiliriz. Aslında Birlik üyesi ülkeler bazıları Türkiye ile ilişkiler kurulmasına karşı değildirler. Birliğin çıkarları doğrultusunda Türkiye ile stratejik iş birliğini genişletmek istemektedir. Fakat kimi ülkeler ise kendileri ile aynı değerlere, kültüre ve tarihe sahip olmayan Türkiye'nin tam üyeliğine karşıdır. Başka bir ifade ile AB 1959 yılından buyana Türkiye'ye, siz tam üyelik hedefleyin biz stratejik iş birliğine ulaşalım mesajını vermeye çalışmıştır. Fakat Türkiye, AB tarafından verilen mesajı çok geç anlamıştır.

Türkiye'nin AB ile ilişkilerine bakıldığında, ilişkilerin rotasına girdiği dönemlerde Türkiye üyelik sürecinde Birliğe uyum sağlamak adına gerek ekonomik gerek demokrasi ve insan hakları gerekse siyasi alanlarda kamusal anlamda reform niteliğinde önemli adımlar atmıştır. Fakat ilginçtir ki Türkiye'nin her gelişim sağladığı dönemin sonunda Türkiye'de ya ekonomik krizler ya askeri cunta ya da darbe veya darbe girişimleri yaşanmıştır. Bu girişimler sonunda ise Türkiye hem AB ile derin krizler yaşamış ve ilişkiler askıya alınmıştır hem de Türkiye ekonomik ve siyasi alanda uzun bir süre toparlanamayacak şekilde geri gitmiştir. 1999 Gölcük depremi öncesinde Türkiye, AB ile arasında Gümrük Birliği'ni hayata geçirilmiş olmasının rahatlığı ile yakın zamanda Birliğe üye olacağı hesabını yapmaktaydı. Fakat Türkiye'de Necmettin Erbakan hükümetine karşı post modern darbe yapılmış ve bu girişim sonunda AB Türkiye'nin üyeliğe ehil olduğunu belirterek diğer ülkeler ile birlikte Türkiye'nin üyelik takvimini belirlememiştir. AB'nin Türkiye aleyhine aldığı bu karar ilişkilerde kriz yaşanmasına neden olmuştur. Taraflar arasındaki ilişkiler gergin bir şekilde 1999 Helsinki Zirvesine kadar devam etmiştir. Fakat Helsinki Zirvesi öncesinde 17 Ağustos'ta Türkiye Gölcük depremi meydana gelmiştir. 10-11 Aralık 1999 tarihinde de Helsinki Zirvesi gerçekleşmiş ve zirve sonuç bildirisinde Türkiye aday ülke olarak ilan edilmiştir. Böylelikle hem Türkiye-AB ilişkileri ivme kazanmış hem de Türkiye pek çok alanda reformlar yaptı. Bu sürecin sonunda ise AB Türkiye ile 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerini başlatmış oldu. Avrupa Birliği'nin Türkiye için 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlayacağını açıklaması ardından Türkiye'nin üyelik beklentisi artmıştır. Ancak AB'nin müzakerelerin ucu açık bir süreç olduğunu ifade ederek üyeliğin garanti olmadığını açıklaması ile birlikte ilişkilerde gerilim tekrar filizlenmeye başlamıştır. Bu nokta da AB Türkiye ile yayınladığı ilerleme raporlarında değişikliğe giderek raporlara Türkiye'deki negatif gelişmelere yer vermeye başlamıştır. İlerleyen süreçte de Avrupa Konseyi, Yunanistan, GKRY ve Fransa müzakere fasıllarını bloke etmişlerdir. Akabinde de her ne kadar Almanya müzakerelerin başlamasına onay vermiş olsa da Merkel Fransa ile birlikte imtiyazlı ortaklık fikrini savunmaya başlamıştır. Daha doğrusu Türkiye'nin AB'ye katılım süreci başlamadan akamete uğramıştır.

Türkiye artık AB'nin ne yapmaya çalıştığını fark etmişti. Başka bir ifade ile Türkiye, AB'nin katılım müzakerelerini başlatmasının amacının

Türkiye'yi el altında tutarak sağa sola gitmemesini sağlamak olduğunu anlamıştır. Ayrıca Türkiye, AB'nin siz tam üyeliği hedefleyin biz stratejik iş birliğine ulaşalım felsefesinin şifresini çözmüştür. O günden itibaren hem müzakereler hız kesti hem de Türkiye-AB ilişkileri 2016 sürüncemeli bir şekilde devam etmiştir. Bu süre zarfından Türkiye Rusya, Kafkasya, Ortadoğu, Çin, Doğu Akdeniz ve Afrika ülkeleri ile siyasi, ekonomik kültürel ve Askeri ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Türkiye'nin farklı ülkeler ve bölgeler ile ilişki kurması ABD ve AB üyesi ülkeleri rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın akabinde Türkiye'de 15 Temmuz darbe girişimi vuku bulmuş ve Türkiye-ABD ve Türkiye-AB ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Bu dönemde ne müzakereler kalmış ne de stratejik iş birliği düşüncesi, bu süreçte taraflar birbirlerini sert dillerle itham etmişler ve AB ve ABD Türkiye'ye yaptırımlar ve ambargolar uygulamaya başlamıştır.

2006-2021 yılları arasında Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri tam koparmamışlar ve bu dönemde taraflar stratejik iş birliğinden ziyade kısa vadeli al-ver ilişkisi çerçevesinde hareket etmişlerdir. Bu dönemde taraflar arası göç mutabakatı imzalanmış ve bu mutabakat çerçevesinde AB göçmenlerin Türkiye'de kalmasına karşılık maddi yardım taahhüdünde bulunmuş, ayrıca AB bu mutabakat çerçevesinde Türkiye'ye vize serbestisi ve yeni fasılların açılması ve Gümrük Birliği'nin yeniden gözden geçirilmesi gibi vaatlerde bulunmuştur. Zaten Türkiye, AB ile mutabakat imzalarken ilişkilerin canlanmayacağını biliyordu. Türkiye göç mutabakatının Suriyeli mülteciler için mali imkanlar yaratmasını bekliyordu. Zaten 15 Temmuz'da gerçekleşen başarısız darbe girişimi ile ne göç mutabakatı ile AB'nin Türkiye'ye verdiği vaatler ne de taraflar arasında ilişki kaldı. AB Türkiye ile ilişkileri askıya aldı ve Türkiye'ye ambargo uygulayarak bütün diyalog mekanizmalarını tıkadı.

Türkiye-AB arasındaki diyalog mekanizmalarının tıkanması ile birlikte tarafların dış politika uyumu da etkilenecek Türkiye-AB ilişkileri rekabetçi iş birliğine dönüşmüştür. Örneğin AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımlara Türkiye'nin katılmayarak Rusya ilişkileri devam ettirmesi AB dış politika uyumunun zayıflatmıştır. Örneğin Moskova ve Ankara AB ve ABD'nin karşıt tarafında yer alarak Suriye, G. Kafkasya ve Libya'da karşıt tarafları desteklemektedir. Ayrıca iki taraf turizm, enerji, tahıl ve savunma sanayi alanlarında önemli iş birliği yapmıştır. Aynı dönemde benzer ilişkinin Türkiye-AB arasında Ortadoğu ve Doğu Akdeniz geliştiği görülmektedir. Özellikle 2017 yılı itibaren taraflar arasında bu bölgelerde başta göç olmak üzere pek çok konuda rekabete dayalı iş birliği yapılmıştır. Bilhassa AB, Türkiye ile aralarındaki dış politika uyumu bozulması ile birlikte Batı Balkanlar ve Afrika'da AB, Türkiye'yi kendine rakip olarak görmeye başlamıştır. Zira Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve askeri ilişkileri geliştirmesi AB üyesi Fransa'yı rahatsız etmiş ve Türkiye Fransa ve dolayısıyla AB arasında gerilime neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Ege Denizindeki politikaları ve Güney Kafkasya'da etkisini

artırması başta Yunanistan olmak üzere Fransa gibi AB üyesi ülkeleri rahatsız ettiği görülmektedir. Önümüzdeki dönemlerde de Türkiye'nin bulunduğu bölgelerdeki elde ettiği kazanımları terk etmesi mümkün olmadığından dolayı taraflar arasındaki rekabetin devam etmesi kaçınılmaz olduğunu belirtebiliriz. Durum farkında olan AB ve Fransa 2022 yılı yeni arayışlara girmiş ve bu doğrultuda Avrupa Siyasi Topluluğu paradigmasını gündeme getirmiş ve AST Zirve toplantısına Türkiye'yi de davet etmiştir.

Bu proje ile hem uzun bir süre durulama ve buhran yaşayan AB'ye işlerlik kazandırma hem de Türkiye gibi sorunlar yaşadığı ülkeleri ile siyasi iş birliğini canlandırarak Birlik etrafında tutmayı planladıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca Fransa'nın önerdiği AST projesi, üye ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasında siyasi ve ekonomik ilişkileri canlandırarak hem uzun süredir ekonomik krizle uğraşan AB'yi krizden çıkartarak güçlendirmeyi hem de AB'ye rekabet oluşturan ülkeleri Birliğin safına çekerek bölgesel rekabete son vermeyi öngörmektedir. Her ne kadar AST, AB'nin geleceği açısından esnek bütünleşme veya iç içe geçen halka modelini öngörüp AST üyesi ülkeye gelecekte AB üyeliği vadetmiş olsa da Türkiye gibi uzun süredir üyelik bekleyen ülkelerin değerlere ve kriterlere uyum sağlaması gerekmektedir. Bu hususta Türkiye temkinli ve dikkatli adımlar atması gerekmektedir. Türkiye'nin, Fransa'nın önerdiği ATS projesini AB üyeliği için bir kazanım olarak görmemesi gerekmektedir. Aksi taktirde AB üyelik sürecinde elde ettiği kazanımları kaybedip bir 50 yıl daha belki daha fazla AB'nin kapısında bekleyebilir. Zira Fransa AST projesi ile Türkiye'nin Birliğe üyeliğini desteklememekte, aksine proje AB'nin çıkarlarına hizmet etmektedir. Biliniyor ki Fransa başından buyana Türkiye'nin üyeliğine karşı olan ülkedir. Fakat son zamanlarda Fransa dahil AB Türkiye ile ilişkileri yeniden şekillendirme çabası içerisine girmiştir. Bunun göstergesi de 6 Ekim 2022 tarihinde gerçekleştirilen AST Zirve toplantısına Türkiye'nin davet edilmesi ve 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'de vuku bulan deprem felaketine yardım çağrısı yapması olduğunu ifade edebiliriz.

Zaten AB'nin daha önce Türkiye ile ilişkileri canlandırdığı dönemlere bakıldığında, AB önce gündem değiştirmiş akabinde de Türkiye'de deprem vuku bulmuş ve deprem sonrasında da Türkiye'ye yardım ve yatırımlar yaparak ilişkileri şekillendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla rotasına giren ilişkiler belirli bir süre normal seyrinde devam etmiştir. Sonrasında AB düzelen ilişkilerden çıkarını elde edince ilişkileri tekrar germiştir. Her ne kadar Türkiye yıkıcı deprem felaketin derin yara almış olsa da daha önceki dış politika adımlarında vazgeçmemelidir. Başka bir ifade ile Türkiye, AB ile rekabet içinde olmamak için Doğu Akdeniz, Ege, Balkanlar Afrika ve Kafkasya'da elde ettiği kazanımları terk etmemelidir. Gerçi Türkiye seçim arifesine girmişken AB ile ilişkilerde bir gelişme olmasını beklemek gerçekçi olmaz. Fakat seçim sonucundan bağımsız Türkiye-AB arasında pozitif gündem arayışı olacaktır. Özgür Ünlühisarcıklı'nın da ifade ettiği gibi bu *“pozitif gündemin öncelikli maddesi dış politika diyalogu olmalıdır. Aksi*

halde AB ve Türkiye'nin birbirine rakip olmaları yapısallık kazanır. Bu durum iki tarafın çıkarına almaz.” (Ünlühisarcıklı, 2022) Türkiye'nin kısa veya orta vadede AB'ye üye olması mümkün olmayacağı için planlanan pozitif gündemin maddeleri taraflar arasında eşit şartlar ve çıkarlar çerçevesinde belirlenmelidir.

Depremin enkazının kaldırılması sonrası ve bilhassa seçim sonrasında AB'nin maddi yardımlar ve direk yatırımlarla ilişkileri düzeltmeye gitmesi kaçınılmazdır. Bu süre içerisinde müzakereleri kısmen tekrar canlanabilir. Ayrıca AB, Gümrük Birliği'ni revize edilip Türk vatandaşlarının vizesiz seyahat hakkı kısmen tanıyabilir. Fakat Türkiye Gümrük Birliği, 1999 yılında Türkiye'nin adaylık statüsü elde etmesi ve 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başladığı dönemlerde olduğu gibi canlanan ilişkilerden AB'ye üyelik sonucunu çıkartmaması gerekmektedir. İlişkilerin düzelmesi ile birlikte AB Türkiye'den Birlik değerleri çerçevesinde hareket etmesini talep etmesi kaçınılmazdır. Akabinde de Türkiye'den özellikle de dış politikasını AB ile uyumlaştırmasını talep edebilir. Bu da Türkiye'nin Rusya, Çin, Ortadoğu, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz politikalarından geri adım atması ve elde ettiği kazanımlarından vazgeçmesi anlamına gelir. Türkiye'nin kazanımı ise uzun süreler AB'nin kapısında beklemek olur. Kurulacak yeni ilişkilerin geçmişin tekrar olacağından bu yeni ilişkilerin her iki tarafın çıkarına olması temennisi ile...

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Eser Gemici: %50, Murat Ercan: %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Eser Gemici: %50, Murat Ercan: %50

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Kaynaklar

Akçay, E. Y. (2017). Pozitif gündem ve sonrasındaki gelişmeler ışığında Türkiye-AB ilişkileri. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (9), 43-58. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.309494>

Akgül, L. H. (2021). The national anthems institutionalization process in the Ottoman Empire in the 19th century. A. Komsuoğlu Çıtırptıoğlu; H.

Toker & F. Nardella (Ed.), *The relationship between art and politics in the 19th century Ottoman Empire: Institutionalization, change and continuity* içinde (s. 223-241). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
<https://doi.org/10.26650/b/aa09.2021.007.09>

Avcıoğlu, D. (1974). *Milli kurtuluş tarihi*. İstanbul Matbaası.

Aydın-Düzgüt, S., Rumelili, B., & Topal, A. (2022). Challenging anti-Western Historical myths in populist discourse: Re-visiting Ottoman Empire–Europe interaction during the 19th century. *European Journal of International Relations*, 28(3), 513-537.
<https://doi.org/10.1177/13540661221095945>

Aydoğan, M. (2002). *Avrupa Birliği'nin neresindeyiz?*. Kum Saati Yayınları.

Bayraklı, E. & Güngörmez, O. (2016, Aralık). *Avrupa Parlamentosu'nun kararı ve Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği*. 20 Şubat 2023 tarihinde <https://www.setav.org/avrupa-parlamentosunun-karari-ve-turkiye-ab-iliskilerinin-gelecegi/> adresinden edinilmiştir.

BBC. (2017, Mart). *Erdoğan'dan Hollanda'ya: Daha gerekeni yapmadık, bunun bedelini ödeyeceksin*. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39248581> adresinden edinilmiştir.

BBC. (2020, Aralık). *AB, Türkiye'ye yaptırım konusunda denge arayışında, kesin tavır için Biden'ı bekliyor*. 10 Mart 2023 tarihinden <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55254616> adresinden edinilmiştir.

BBC. (2020, Nisan). *Koronavirüs: Türkiye hangi ülkeye ne kadar yardım gönderdi?*. 25 Mart 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52459231> adresinden edinilmiştir.

Birand, M. A. (2000). *Türkiye'nin Avrupa macerası 1959-1999*. Doğan Kitap.

Çakmak, H. (2009, Ocak). *Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri*. 12 Şubat 2023 tarihinde <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2140> adresinden edinilmiştir.

Çınar, Y. (2010). Bir eleştiri örneği: Tanzimat'tan Cumhuriyete batılılaşma. *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 1-7.

Demir, O. Ö., & Soyupek, Y. (2015). Mülteci krizi denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar. Göç Çalışmaları Merkezi, *Global Politika ve Strateji Yayınları*. Global Analiz 6, 1-42.

Ercan, M. (2018). *Avrupa Birliği ve Türkiye ile ilişkileri, ilişkilerin tarihi, sorunları, kurguları, senaryoları ve geleceği*. Efe Akademi Yayınları.

Erdem, G. (2015). 12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerine etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi'yle ilişkiler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14(1), 29-64.
https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000215

- Esen, H. (2020, Nisan). *Kovid-19 ülkeler arası maske savaşı başlattı*. 12 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-ulkeler-arasi-maske-savasi-baslatti/1793792> adresinden edinilmiştir.
- Facchini, F. (2011). Economic freedom in muslim countries: An explanation using the theory of institutional path dependency. *European Journal of Law and Economics*, 36(1), 139-167. <https://doi.org/10.1007/s10657-011-9250-y>
- Güney, N. A. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin geleceği. *SETA Analiz*, 370, 1-16.
- Gürcanlı, Z. (1997, Aralık) *Avrupa Sevgisiz*. 16 Şubat 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/cem-avrupa-sevgisiz-39278885> adresinden edinilmiştir.
- Independent. (2021, Ekim). *Merkel: Türkiye'yi görmezden gelemezsiniz, birbirimizle konuşmaya devam etmeliyiz*. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.indyrturk.com/node/423111/d%C3%BCnya/merkel-t%C3%BCrkiyeyi-g%C3%B6rmezden-gelemez-siniz-birbirimizlekonusu-%C5%9Fmaya-devam-etmeliyiz> adresinden edinilmiştir.
- İnat, K. (2022, Kasım). *Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa enerji politikalarına etkisi*. 02 Nisan 2023 tarihinde <https://kriterdergi.com/dis-politika/rusya-ukrayna-savasinin-avrupa-enerji-politikalarina-etkisi> adresinden edinilmiştir.
- Karakaş, D. (2016). Mülteci krizi çerçevesinde Türkiye- AB ilişkileri. *Ormer Perspektif Serileri*, No: 16, 1-8.
- Karluk, S. R. (1997). *Gümrük Birliği dönemecinde Türkiye: Gümrük Birliği ne getirdi? ne götürdü?*. Turhan Kitabevi.
- Kaya, Y. (2021, Ocak). *AB-Türkiye ilişkisi: Yüksek gerilimden yeni bir başlangıca*. 03 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-turkiye-iliskisi-yuksek-gerilimden-yeni-bir-baslangica/2117744> adresinden edinilmiştir.
- Kuloğlu, H. H. & İleri, E. (2021, Mayıs). *Gezi Parkı'ndaki olayların 8. yıl dönümünde yaşananlar halen hafızalardaki tazeliğini koruyor*. 01 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gezi-parkindaki-olaylarin-8-yil-donumunde-yasananlar-halen-hafizalardaki-tazeligini-koruyor/2259471> adresinden edinilmiştir.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. İletişim Yayınları.
- Milliyet. (1997, Aralık). *Dinsel ayrımcılık*. 16 Şubat 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yilmaz-dinsel-ayrimcilik.-5369092> adresinden edinilmiştir.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma yolunda*. Merkez Kitaplar.
- Özalp, G. (2013, Haziran). *Gezi Parkı gösterileri: AB'de 'boşuna uyarmıyoruz' havası*. 02 Mart 2023 tarihinde

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130604_ab_turkiye_go_steriler_adresinden_edinilmistir.

- Özfatura, M. N. (2002, Aralık). *Türkiye'nin AB macerası*. 15 Şubat 2023 tarihinde <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/m-necati-ozfatura/turkiyenin-ab-macerasi-161170> adresinden edinilmiştir.
- Salcı, T. (2022, Mayıs). *ABD'den Avrupa'ya: Türkiye'ye hangi ülkeler savunma sanayi ambargosu uyguluyor?*. 10 Mart 2023 tarihinde <https://sputniknews.com.tr/20220527/abdden-avrupaya-turkiyeye-hangi-ulkeler-savunma-sanayi-ambargosu-uyguluyor-1056734742.html> adresinden edinilmiştir.
- Seydi, S. (2011). Demokrat Parti'nin dış politikada alternatif arayışı (1957–1960). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14), 1-16.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022, Haziran). *AB ile yürütülen Vize Serbestisi Diyalogu*. 03 Mart 2023 tarihinde https://www.ab.gov.tr/ab-ile-yurutulen-vize-serbestisi-diyalogu_51819.html adresinden edinilmiştir.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2013, Aralık). *Türkiye ile AB arasında Vize Serbestisi Diyalogu mutabakat metni ve Geri Kabul Anlaşması imzalandı*. 03 Mart 2023 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-ab-arasinda-vize-serbestisi-diyalogu-mutabakat-metni-ve-geri-kabul-anlasmasi-imzalandi.tr.mfa> adresinden edinilmiştir.
- Ünlühisarcıklı, Ö. (2022, Ekim). *AB ile İlişkiler: Rekabetten iş birliğine geçiş mümkün mü?* 05 Nisan 2023 tarihinde <https://www.perspektif.online/ab-ile-iliskiler-rekabetten-isbirligine-gecis-mumkun-mu/> adresinden edinilmiştir.
- Yalçınsoy, H., & Aşırım, A. (2000). *Türkiye'deki siyasi partilerin Avrupa Birliği'ne bakışı*. TBMM Kütüphanesi.

Extended Abstract

In the 100th anniversary of the founding of the Republic of Türkiye the country's goal of reaching the level of contemporary civilizations and international relations in line with this goal constitute an important focal point. In this context, a critical analysis of the relations between Türkiye and the European Union (EU) within the framework of westernization in a historical process constitutes the main purpose of this study. In this context, it is aimed to analyze Türkiye-EU relations through historical periods (1959-1980, 1980-1999, 1999-2005, 2006-2016). From this point of view, the study critically evaluates how the first contacts and cooperation agreements were shaped and Türkiye-EU relations in the period of the Ankara Agreement and the beginning of the relations; the state of relations and economic cooperation after the military intervention in the 1980-1999 period and how the economic cooperation, customs union and economic reforms were carried out; the

practices and steps in the reform processes in order to adapt to EU norms after Türkiye was accepted as a candidate country; and finally, the progress of accession negotiations after 2006 and the effects of democratic reforms and changes in the field of public services within the framework of the political dynamics of relations.

Since its foundation, the Republic of Türkiye has taken many initiatives in terms of modernization and modernization, and has also played an active role in international platforms in order to move towards the construction of a modern and modern Türkiye within the framework of westernization. In this sense, Western international organizations such as the United Nations (UN), the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and the Council of Europe have been seen as a reflection of the important steps Türkiye has taken in its efforts to achieve this goal. Türkiye's efforts to become an active member or to apply for membership in these organizations are also noteworthy as an indicator of Türkiye's integration with the West and its commitment to democratic values.

Türkiye's relations with the EU and its goal of EU membership have a long history. In this sense, Türkiye applied for EU membership on July 31, 1959, shortly after the establishment of the European Economic Community. However, this application brought disagreements among the member states and led to protracted debates among the member states. In the end, the relations between Türkiye and the EU officially started with the Ankara Agreement signed in 1963. However, it would not be wrong to say that the relations that emerged here have followed a bumpy course since its establishment.

It is argued that the complexity of Türkiye-EU relations has been shaped by Türkiye's current domestic and external political developments. In addition to the country's history, cultural values and democratic structure, factors such as coup attempts, Türkiye's strategic moves in the fields of economic development and defense industry, and foreign policy orientations have also affected relations. In particular, Türkiye's Middle East and Eastern Mediterranean policies are among the important dynamics affecting the course of Türkiye's relations with the EU.

Türkiye-EU relations have gone through various phases in the historical process. There have also been positive developments in relations such as the implementation of the Customs Union, Türkiye's declaration as a candidate country and the start of accession negotiations. However, it would be wrong to say that the positive atmosphere in relations has been continuous, and the sustainability of relations has faced various problems from time to time. In particular, Türkiye's failure to fulfill its obligations arising from the Additional Protocol to the Ankara Agreement and the blocking of negotiation chapters due to reasons such as the GCASC problem have led to tensions in relations.

Events such as the Gezi Park protests in Türkiye and the July 15 coup attempt further strained Türkiye-EU relations. In addition to such negative

developments, the EU's criticism and harsh rhetoric against Türkiye led to the freezing of Türkiye-EU relations. Despite all these, it is seen that there has been an effort to revitalize the relations between the parties, especially in recent years. On the other hand, the EU's efforts to include Türkiye in the European Political Community project is seen as a promising step for the future of relations.

In conclusion, this study examines Türkiye-EU relations in the 100th anniversary of the Republic of Türkiye within the framework of westernization in a historical process. On the other hand, while analyzing the past, present and possible future of Türkiye-EU relations, the study also emphasizes the impact of the steps taken, reforms introduced and the EU harmonization process on Türkiye-EU relations. In addition to all these, it is conveyed that Türkiye's EU membership goal is shaped by domestic and external political factors and it is emphasized that various steps should be taken for the revitalization and sustainability of the relations.